

AZ 1912. ÉVI GRÓF TISZA ISTVÁN ELLENI KÉPVISELŐHÁZI MERÉNYLET SOMOGYI VONATKOZÁSAI

1912. június 7-én Kovács Gyula, a gyomai választókerület országgyűlési képviselője a magyar országgyűlés képviselőházában háromszor rálőtt gróf Tisza István házelnökre. Tanulmányunkban a magyar parlamentarizmus történetében egyedülálló merénylet somogyi vonatkozásait vizsgáljuk.

Az obstrukció

Az 1910 júniusában megtartott országgyűlési képviselő-választásokon az egykori szabadelvűeket összefogó Nemzeti Munkapárt – nem várt sikert aratva – a mandátumok 62%-át szerezte meg.¹ A kormányzásba belebukott egykori koalíció erői² a nagy vereség hatására – habár ellentétek korántsem szűntek meg – fokozatosan közeledtek egymáshoz. A Justh-párt, a gróf Károlyi Mihály köré szerveződő 48-as pártonkívüliek, a Kossuth-párt, a néppárt, a Demokrata Párt, a gróf Andrássy Gyula szavára figyelő 67-es pártonkívüliek, valamint a gazdapárt olykor szorosabb, olykor lazább szövetsége a képviselőházban üzent hadat a kormánynak és a kormánypártnak.³

1911. május 23-án Hazai Samu honvédelmi miniszter – az osztrák–magyar hadvezetés nyomására, de a kormánypárt teljes vezetőségének támogatását is élvezve – a képviselőház elé terjesztette a véderő és a honvédség reformjáról szóló törvénytervezeteit. A korántsem egységes képviselőházi ellenzék a javaslatok

1 Az 1910. évi országgyűlési képviselő-választásokon a Nemzeti Munkapárt 257, a 48-as Kossuth-párt 52, a 48-as Justh-párt 39, a 67-es pártonkívüliek (gróf Andrássy Gyula csoportja) 21, a 48-as pártonkívüliek 16, a Katolikus Néppárt 13, a Román Nemzeti Párt 5, a Szlovák Nemzeti Párt 3, a 48-as Függetlenségi Országos Gazdapárt 3, a Demokrata Párt 2, az Országos Keresztényszocialista Párt és a Magyarországi Parasztpárt 1-1 mandátumot szerzett. Végváry–Zimmer 1910: 471–483.

2 Az 1906. évi országgyűlési képviselő-választásokon a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt 253, az Országos Alkotmánypárt 71, a Katolikus Néppárt 33, a Román Nemzeti Párt 14, a Szász Párt 13, a Szlovák Nemzeti Párt 7, a Szerb Nemzeti Párt 4, a Demokrata Párt 3, a Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt és a Magyarországi Parasztpárt 1-1 mandátumot szerzett. 13 képviselő pártonkívüliként szerzett mandátumot. Fabro–Ujlaki 1906: 37–274.

3 A korszakról részletes áttekintést nyújtanak Pölöskei Ferenc művei: Pölöskei Ferenc 1970; Pölöskei Ferenc 2001.

megszavazását feltételekhez kötötte. A katonai kiadások költségvetési főösszegének, valamint a Magyarországra eső újonclétszám növelését tartalmazó törvényjavaslatok támogatása fejében a Kossuth-párt, a Katolikus Néppárt és gróf Andrássy Gyula csoportja (67-es pártonkívüliek) a közös hadsereg vonatkozásában magyar nemzeti és nyelvi engedményeket kért (a magyar zászló és címer használatát, illetve a vezényleti nyelv fokozatos magyarrá tételét a közös hadsereg Magyarország területéről kiegészített egységeiben; magyar tannyelvű altiszti iskolák felállítását; a magyar állampolgárságú tisztek áthelyezését a Magyarországról újoncozott ezredekhez). A Justh-párt azonban új választójogi törvényt követelt. Mivel a kormány mereven elzárkózott az ellenzék kívánalmainak teljesítésétől, az „új szövetkezett ellenzék” 1911. július 14-től obstrukcióval⁴ akadályozta a véderőtörvény-javaslatok érdemi tárgyalását. Véget nem érő szónoklatokkal, indítványok folyamatos benyújtásával, név szerinti szavazások kérvényezésével s a tanácskozás rendjének zavarásával (bekiabálással, tapssal, lábdobogással) megakasztották a tárgyalást, meggátolva a többség akarátának érvényesülését. A Justh-párt vezérkara a képviselőházi obstrukció mellett szorosabbra fűzte kapcsolatát a parlamenti képvisellel nem rendelkező szociáldemokrata párttal. (A két párt már 1911 áprilisától országsszerte közös választójogi gyűléseket tartott.) A szociáldemokrata támogatás erejét jól mutatja, hogy az MSZDP az általános, titkos választójog jelszavával az első világháborút megelőző években Budapesten több tízezres tömegeket tudott mozgósítani.⁵

A Justh-párt vezetésével kezdődő obstrukciót a kormányzat kezdetben tárgyalásokkal igyekezett megszüntetni, azonban Berzeviczy Albert képviselőházi elnök,⁶ majd Székely Ferenc igazságügy-miniszter s végül a miniszterelnök, gróf Khuen-Héderváry Károly közvetítési kísérletét sem koronázta siker. A kudarc miatt 1911 novemberében a házelnök, 1912 áprilisában pedig a kormányfő mondott le. A házelnöki székbe Náway Lajos,⁷ a miniszterelnöki székbe a Nemzeti Munkapárt elnöke, Lukács László került.⁸

4 Az obstrukciónak három fajtája volt ismeretes. „Egyszerű” obstrukció esetén a képviselők órákig tartó szónoklatokkal (agyonbeszéléssel), „technikai” obstrukció alkalmazásakor napirend előtti felszólalásokkal, a napirend elfogadásának hozzászólásokkal való késleltetésével, név szerinti szavazások kérvényezésével, zárt ülésezés indítványozásával igyekeztek a többség által elfogadni kívánt határozat megszavazását elhalasztani, meggátolni. „Egyszerű” és „technikai” obstrukció esetén a honatyák a házszabályban megbúvó lehetőségeket használták ki, tehát nem sértették meg a képviselőház „belső alkotmányát”. Ezzel szemben ha az obstrukciók megzavarták a ház rendjét (megakasztották, lehetetlenné tették a tárgyalást), már „erőszakos” obstrukciót követtek el, vagyis megsértették a házszabályt.

5 Magyarország története, 1890–1918. 7/2. kötet. 1983: 817–827.

6 Berzeviczy Albert 1910. június 30-tól 1911. november 7-ig volt a magyar képviselőház elnöke. Jónás-Villám 2002: 155.

7 Náway Lajos 1911. november 9-től 1912. május 21-ig volt a magyar képviselőház elnöke. Jónás-Villám 2002: 161.

8 Magyarország története 1890–1918. 7/2. kötet. 1983: 799–802.

Az új kormányfő és a munkapárt szürke eminenciása, gróf Tisza István – nem utolsósorban Ferenc József császár és király, valamint a közös hadsereg vezérkarának sürgetésére – 1912 tavaszán eldöntötte, hogy letöri az obstrukciót. Návay Lajos nem vállalta a képviselőházi ellenzék elleni nyílt fellépést, és május 21-én lemondott, így a „vasgróf” magához ragadta a feladatot.

Tisza István már első miniszterelnöksége idején is (1903–1905) kemény harcot vívott az obstrukció felszámolásáért, mondván, az ország cselekvőképességét korlátozó „parlamenti anarchiát” csak a házszabály reformjával (a képviselőházi kisebbség jogosítványainak megnyirbálásával) lehet megfékezni.

1912. május 22-én házelnökválasztásra gyűlt össze a képviselőház. A szavazást nem várt közjáték szakította félbe. Miután az első szavazó (Almay Olivér, Arad vármegye jószáshelyi választókerületének munkapárti képviselője) bedobta szavazócéduláját az urnába, Kovács Gyula 48-as pártonkívüli képviselő a terem közepére rohant, és a szavazóurnát magához ragadva a szavazást megakadályozta. (Egyes újságcikkek szerint a képviselő először lelökte az asztalról az urnát, majd felvette és a hóna alá kapta.) A tetten felháborodó kormánypárti képviselőknek sem kellett több, azonnal Kovácsra rontottak, az urnát kitépték kezei közül, majd ütlegetni kezdtek. Kovácsot szorult helyzetéből végül a verekezésbe bekapcsolódó ellenzéki honatyák szabadították ki. Az „általános hajbakapás” lecsillapodása után az ellenzék bojkottálta a szavazást, így a leadott 210 szavazatból valamennyi gróf Tisza Istvánra esett.⁹

A Tisza házelnökké választását követő napra (1912. május 23-ára) a szociáldemokrata párt általános tömegsztrájkot és tüntetést szervezett. A sztrájkban és a tüntetésben mintegy százezer fővárosi és környékbeli munkás vett részt. A tüntetők a nap folyamán többször is összetűztek a karhatalommal, s az összecsapásokban hatan életüket vesztették.¹⁰

A parlamentet május 22-től katonai kordon övezte, az épületen belül rendőrök állomásoztak. (Június 4-én csendőrök is érkeztek a törvényhozás épületéhez.) Gróf Tisza István házelnökké választása – jobban mondva, annak várható következményei – és a „vérvörös csütörtök” eseményei egy karámba terelték a képviselőházi ellenzéket.

Az új házelnök¹¹ 1912. június 4-én – házszabályt szegve – nem adott szót az ellenzéki képviselőknek, s a tárgysoron lévő véderőjavaslatot megszavaztatta.¹² Ugyanaznap délután 4 órára – a honvédségre vonatkozó törvényjavaslat gyors

9 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 273–274.

10 Magyarország története 1890–1918. 7/2. kötet. 1983: 825–827.

11 Gróf Tisza István 1912. május 22-től 1913. június 12-ig volt a magyar képviselőház elnöke. Jónás-Vilám 2002: 165.

12 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 436–437.

letárgyalása és megszavazása céljából – újabb ülést hívott össze (388. országos ülés), amelyet azonban a kiabáló, füttyülő, sípoló, trombitáló ellenzéki képviselők folyamatosan megzavartak. Tisza a zajongók nevét feljegyezte, majd az ülést felfüggesztette. A szünet alatt Angyal József háznagy¹³ a házelnök listáján szereplő képviselők padsoraihoz sétált egy terembiztos¹⁴ és Pavlik Ferenc rendőr-főfelügyelő kíséretében, miközben rendőrök szállták meg az ülésterem bal (ellenzéki) oldalának közlekedőlépcsőit. Angyal József háznagy felolvasta a terem elhagyására kötelezett honatyák névsorát, akiket Pavlik Ferenc – bemutatkozása után – távozásra szólított fel. Mivel a nevezettek „*Nem megyünk!*” kiáltással feleltek, a rendőrök parancsnoka bejelentette, hogy kénytelen lesz a „karhatalmat” alkalmazni. A szóváltás alatt gróf Károlyi Mihály dulakodni kezdett a rendőrökkel, majd meglökte Pavlik főfelügyelőt. E tettéért a rendőrök kivezették a képviselőt, annak ellenére, hogy a háznagy a gróf nevét nem olvasta fel. A házelnöki íven szereplő honatyák kivezetésére a karhatalom fizikai erőszakot csak korlátozott mértékben alkalmazott. Általában három-négy rendőr körülfogta a képviselőt, és kikísérte az Országház épületéből. Előfordult, hogy az egyik rendőr az intézkedés alá vont képviselő vállára tette a kezét, így jelezvén az erőszakot. Néhány esetben az intézkedő rendőr szóban is tájékoztatta az érintett képviselőt: „*Akkor engedelmével alkalmazom az erőszakot.*” Csuha István Justh-párti honatyát viszont karjánál és ruházatánál fogva távolították el a rendőrök az ülésteremből, mivel lekapta Pavlik Ferenc sapkáját, és a főfelügyelő fejéhez vágta. Június 4. délutánján – gróf Károlyi Mihállyal együtt – összesen 37 honatya kényszerült távozni az ülésteremből.¹⁵

13 A háznagy a képviselőház tisztviselője volt, felügyelt a képviselőház helyiségeire, nyilvántartotta a honatyák lakcímét, gondoskodott a hivatalos iratok szétosztásáról, s a házelnököt a rend fenntartásában támogatta. A képviselők a háznagyot önmaguk közül választották egy ülőszak tartamára. Hivatalának személyzete terembiztosokból és teremszolgákból állt.

14 A háznagy hivatali személyzetéhez tartozó terembiztosok akadályozták meg, hogy illetéktelenek bejuszanak az ülésterembe, s a „teremtiszték” feladata volt a képviselőház karzatain helyet foglaló hallgatóság (közönség) felügyelete („*féken tartása*”) is.

15 Az 1912. június 4-én kivezetett képviselők: Ábrahám Dezső, Barabás Béla, gróf Batthyány Pál, Beck Lajos, Benedek János, Bikádi Antal, Bosnyák Géza, Csuha István, Egry Béla, Eitner Zsigmond, Fernbach Károly, Gál Sándor, Holló Lajos, Huszár Károly (sárvári), Ivánka Imre, Justh Gyula, Justh János, Kállay Ubul, gróf Károlyi József, gróf Károlyi Mihály, Kelemen Béla, Kobek Kornél, Kun Béla, Lovász Márton, Palugyay Móric, Polónyi Dezső, Polónyi Géza, Preszly Elemér, Rákosi Viktor, Sümegi Vilmos, nagyatádi Szabó István, Szmrecsányi György, Valentsik Ferenc, Vertán Endre, Veszprémy István, Zboray Miklós, Zlinszky István. Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 439. A Szabó István néven 1863-ban Csokonyán született férfiú családjának „felső” volt a megkülönböztető neve. A „nagyatádi” sohasem tartozott hivatalosan nevéhez, főleg nem Nagyatádi formában. A Szabó név gyakorisága miatt ragasztották hozzá megkülönböztetésül választókerülete székhelytelepülése nevét. Korábban Szabó István (nagyatádi) megnevezéssel is illették. Országos politikába kerülése után, majd a szakirodalomban is legtöbbször Nagyatádi Szabó Istvánnak írták – helytelenül – nevét. Jelen kötetben a szerkesztők által preferált „nagyatádi Szabó István” névalakban a „nagyatádi” természetesen nem nemesi előnév.

A képviselőház történetében ez volt az első eset, hogy honatyák kivezetésére erőszakot alkalmaztak. Tisza eljárása védelmében a még érvényben lévő 1848. évi IV. törvénycikkre¹⁶ hivatkozott, amely felhatalmazta a házelnököt, hogy a tanácskozás rendjének biztosítása és a hallgatóság féken tartása érdekében akár karhatalmat („nemzeti őrséget”) is igénybe vehet.¹⁷

A következő nap délelőttjén tartott 389. országos ülés megnyitása is botrányba fulladt, a rendőrök ekkor 35 képviselőt – szinte ugyanazokat, mint előző nap – távolítottak el a törvényhozás épületéből.¹⁸ A június 5-i délutáni ülésen (390. országos ülés) a képviselőház (többsége) a mentelmi bizottság javaslatára a rendőri kíséretben részesült honatyákat 15 napra kitiltotta a házból.¹⁹

A merénylet

1912. június 7-én délelőtt fél tíz táján újra benépesültek a képviselőház padsorai. Tisza házelnök megjelenését tomboló lármával, fülsiketítő sípolással fogadta az ellenzék. A házelnök szünetet rendelt el, s újra rendőrökkel távolíttatta el a rendbontókat. 11 óra 10 perckor Tisza újra helyet foglalt az elnöki székben, s kezdetét vette a 391. országos ülés. A házelnök éppen csak belekezdett a rendőri akció rövid ismertetésébe, amikor Kovács Gyula 48-as pártunkívüli képviselő a bal oldali (földszinti) újságírói karzatról – „*Van még itt egy ellenzéki képviselő!*” felkiáltással – az ülésterembe ugrott. A kivezetetések miatt néptelen ellenzéki padosorok közötti közlekedőfolyosóról Bulldog típusú ötlövetű 9 mm-es revolvérével háromszor célzottan Tiszára lőtt.²⁰ A 8-10 méter távolságból leadott lövések célt tévesztettek. A döbbenetükből felocsúdó munkapárti honatyák a lövések után Kovácsra rontottak, aki előlük két lépést hátrált, majd föbe lőtte magát. Az odaérkező Kiss Ernő kicsavarta kezéből a fegyvert, Ertsey Péter hirtelen fel-

16 Pfeiffer Ferdinánd 1861: 15–18.

17 Mivel a terembiztosok nem akadályozhatták a képviselők mozgását, 1912. május 22. és 1913. május 4. között Pavlik Ferenc főfelügyelő vezetésével fővárosi rendőrök vigyázták a képviselőház „rendjét”. A karhatalmat a házelnök mindig a soron következő ülésnap előtt írásban igényelte a belügyminisztertől. Tisza Miksa 1925: 249–254.

18 Az 1912. június 5-én kivezetett képviselők: Ábrahám Dezső, Barabás Béla, gróf Batthyány Pál, Beck Lajos, Benedek János, Bikádi Antal, Csuha István, Eitner Zsigmond, Egry Béla, Fernbach Károly, Gál Sándor, Héderváry Lehel, Holló Lajos, Huszár Károly (sárvári), Ivánka Imre, Justh János, Justh Gyula, Kállay Ubul, gróf Károlyi József, gróf Károlyi Mihály, Kelemen Béla, Kun Béla, Lovászy Márton, Palugyay Móricz, Polónyi Dezső, Polónyi Géza, Preszly Elemér, Rákosi Viktor, Sümegi Vilmos, nagytádi Szabó István, Szalay László, Szmrecsányi György, Veszprémy István, Zboray Miklós, Zlinszky István. Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 457.

19 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 469–470.

20 Kovács Gyula négyszer sütötte el fegyverét, az ötödik töltény a tárban maradt.

indultságában lőtt egyet Browning típusú revolverével,²¹ Nagy Sándor és Kubinyi Géza pedig ütlegetni kezdte az élettelennek tűnő Kovácsot.²² Az izgalom hatására józan ítélőképességüket veszítő kormánypárti képviselők mind Kovács Gyula köré sereglettek, s csak a hírlapírói karzatról ordító újságírók tiltakozására fejezték be a sebesült csépelését, akit a ház orvosa (dr. Alföldi Béla) egy újságíró segítségével felnyalábolt, és kivitt az ülésteremből. A munkapárti honatyák dühe ezután az újságírók ellen fordult, mondván, Kovács az ő segítségükkel jutott be az ülésterembe.²³ Az indulatok valamelyes csillapodása után a helyét el nem hagyó, az eseményeket férfias önuralommal figyelő házelnök, abban a hitben, hogy a merénylő meghalt, a történeteket lakonikus nyilatkozattal zárta:

„T. ház! A most lefolyt eset egy szerencsétlen örültnek cselekedete volt, aki elvonta magát az igazságszolgáltatás keze alól. (Úgy van! Úgy van!) Azt hiszem, az ő eljárása és sorsa felett azzal a részvétellel térhetünk napirendre, amivel minden örült embernek szomorú viselkedése felett. (Élénk helyeslés és felkiáltások: Éljen Tisza!)”²⁴

A házelnök ezután – általános meglepetésre – nem rendelt el szünetet, hanem a házból történt kivezettetések jogosságáról, illetve a házszabály alkalmazásának aktuális kérdéseiről érkezett hosszasan.

Az ellenzék nélküli képviselőház

A munkapárti többség 1912. június 11-én – a kizárt honatyákkal szolidaritást vállaló ellenzék távollétében – házszabály-revíziót fogadott el.²⁵ A Vadász Lipót munkapárti honatya által benyújtott módosítás lényegében kizárta az „egyszerű” és a „technikai” obstrukció lehetőségét.²⁶

A nyári szünet utáni első és második ülésnapon, 1912. szeptember 17-én²⁷ és 18-án²⁸ az ellenzéki honatyák ismét sípolással, csengetéssel, dobogással akadályozták a képviselőház munkáját. Tisza újra rendőröket hívott az ülésterembe, a renitens képviselők pedig immár 30 ülésnapra zárattak ki a házból. Az obst-

21 Ertsey Péter fegyverének lövedéke Ráth Endre 48-as Justh-párti képviselő – szerencsére éppen üres – padjába fűrődött.

22 A képviselőház 1912. június 8-i 393. országos ülésén Kiss Ernő napirend előtti felszólalásában tagadta és az ellenzéki lapok koholmányának minősítette, hogy a sebesült Kovács Gyulát bántalmazták volna. Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 498.

23 Donáth Regina 1935: 9–10.

24 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 474.

25 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 528.

26 Pesti Sándor 2002: 144.

27 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 17. kötet. 80–84.

28 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 17. kötet. 94.

rukció letörése után a kormány – a munkapárti többségre támaszkodva – már gyorsan át tudta „hajtani” törvényjavaslatait a képviselőházban.

1912-ben a magyar törvényhozás első kamarájának kormánypárti többsége – kétségkívül reagálva a Monarchia hatalmi helyzetét megkérdőjelező törekvésekre – hozzájárult és pénzt rendelt a közös haderő és a honvédség létszámának emeléséhez, szervezetük és fegyverzetük korszerűsítéséhez (1912. évi XXX. és XXXI. tc.). A hátszág nyugalmanak biztosítása érdekében 1912 decemberében törvény született a kormányzat hadiállapot idejére történő rendkívüli jogosítványokkal való felruházásáról (1912. évi LXIII. tc.), valamint a polgári lakosságot háború esetén terhelő személyi és anyagi szolgáltatásokról (1912. évi LXVIII. és LXIX. tc.).

Az ellenzék 1912 nyarán és őszén lényegében bojkottálta a képviselőház üléseit, ám ezáltal meglehetősen beszűkült a politikai mozgástere. Az „önkéntes száműzetésbe vonuló honatyák” a politikai vákuumból először vég nélküli „ellenzéki intézőbizottsági tárgyalások” tartásával, majd „ellen-képviselőház” létrehozásával igyekeztek – sikertelenül – kitörni.²⁹

Közben a képviselőházban Tisza István tovább folytatta az obstrukció lehetőségének teljes kizárása érdekében végzett házelnöki munkásságát. 1912. december 11-én a ház elfogadta³⁰ a *„hallgatók teljes hallgatagságban tartásáról, továbbá a tanácskozási rend és csend, valamint a közbiztonság fenntartásáról s a házszabályok szigorú végrehajtásáról”* gondoskodni hivatott, a házelnök irányítása alatt álló képviselőházi őrség felállításáról rendelkező – Lukács László miniszterelnök által október 31-én benyújtott³¹ – törvényjavaslatot (1912. évi LXVII. tc.). A karhatalmi alakulat házbeli jelenlétével az erőszakos obstrukció lehetősége is kizárható, az obstrukció másfél évtizedes korszaka a képviselőházban véget ért. A képviselőházi őrség felállítása maga után vonta a házszabály újabb reformját, amelyet az ellenzéki bojkott miatt „csonkának” nevezett képviselőház 1913. március 13-án szavazott meg.³² A ház „belső alkotmányának” fejlődése szempontjából kiemelendő, hogy a revízió alapján a képviselőház történetében először – a költségvetés tárgyalásánál – bevezették a klotúrt, vagyis a szabott időkeretben történő felszólalások rendszerét.³³

29 Magyarország története 1890–1918. 7/2. kötet. 1983: 832–834.

30 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 17. kötet. 402.

31 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 17. kötet. 115.

32 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 18. kötet. 224–229.

33 Pesti Sándor 2002: 146.

A merénylő

Kovács Gyula 1874. október 4-én született a Tolna vármegyei Felsőiregen Strasser Jakab Gyula néven.³⁴ Családja az izraelita hitfelekezethez tartozott.³⁵ Édesapja, Strasser Henrik és családja bérelt földterületeken gazdálkodott. Születését követően a família Somogy vármegyébe költözködött, mivel a családfő bérbe vette Esterházy Miklós herceg Gölle községben található inámpusztai, 2442 kataszteri holdon elterülő birtokát. Középiskolai tanulmányait Pécsen végezte, s itt szolgálta le önkéntesi évét a cs. és kir. 44. gyalogezrednél, ahol tartalékos hadnaggyá avatták.³⁶ Később elvégezte a Monarchia vezető mezőgazdasági felsőoktatási intézményét, a bécsi Hochschule für Bodenkulturt, majd külföldön hosszabb mezőgazdasági tanulmányutat tett. Hazatérése után édesapja bérletein gazdálkodott, emellett gabonakereskedelemmel foglalkozott, és egy gőzmalmot is üzemeltetett Újdombóváron.³⁷ 1905-ben vezetéknévét a belügyminiszter engedélyével Kovácsra változtatta.³⁸ 1907 októberében a Magyar Telepítő és Parcelázó Banktól a Gölle községhez tartozó Uzdpusztán – 120 428 korona 50 fillér vételárért – megvett egy 150 kataszteri hold 857 négyszögöles birtoktestet. Az ingatlant az adásvétel napjától a Magyar Agrár és Járadékbank Rt. 90 000 koronás jelzáloghitele terhelte.³⁹

A Tolna vármegye nyugati felén a gazdák önszerveződésének szószólójaként ismert és a dombóvári gazdakör titkárának választott Kovács az országos politikában is be kívánt mutatkozni.⁴⁰ Elhatározását bizonyára kellőképpen serkentette, hogy öccse, dr. Szunyog Mihály⁴¹ (született Strasser Miksa⁴²) ügyvéd az 1905.

34 Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (MNL SML) IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek. A tabi ker. rabbisághoz tartozott Tolna megyében fekvő községekre 1873–1885. évig vezetett II. k. születési anyakönyv másolata. 272. bejegyzés.

35 Kovács Gyula – már országgyűlési képviselőként – 1912 februárjában Budapesten mint elnökségi tag vett részt a magyarországi zsidó hitközségek küldötteinek a felekezeti autonómia megteremtése érdekében rendezett országos értekezletén. Zsidó hitközségek értekezlete. Budapesti Hírlap, 1912. február 21. 7–8.; Országos izraelita értekezlet. Pesti Hírlap, 1912. február 21. 9–10.

36 Vásárhelyi Ferenc (szerk.) 1910: 218.

37 Rubinek Gyula (szerk.) 1911: 739.

38 MNL SML IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 1337/1906. Kimutatás az 1905. évi I-ső felében engedélyezett névváltoztatásokról. 43.

39 MNL SML VII. 5. b. Kaposvári M. Kir. Járásbíróság telekkönyvi ügyeinek iratai. Gölle 928. számú telekkönyvi betét.

40 Végváry–Zimmer (szerk.) 1910: 331.

41 Strasser (Straszer) Mihály (Miksa) a belügyminiszter engedélyével vezetéknévét 1904-ben Szunyogra változtatta. MNL SML IV. 405. b. 20747/1918. Kimutatás az 1904. évi I. felében engedélyezett névváltoztatásokról. 51.

42 Strasser Miksa 1878. szeptember 23-án született a Gölléhez tartozó Inámpusztán. MNL SML IV. 429. A szilli izr. születési anyakönyvek másodpéldányai az 1861. évi január hó 1-től az 1885. év december hó végéig, illetve 25 évről szóló kivonat. 38/1878. bejegyzés.

évi, majd az 1906. évi országgyűlési képviselő-választásokon is megszerezte Szatmár vármegye mátészalkai választókerületének mandátumát.⁴³ Az 1910. évi országgyűlési képviselő-választásokon Kovács Gyula 48-as függetlenségi programmal Békés vármegye gyomai választókerületében indult. Kortesahadjá-rata megnyerő fellépésére, szónoki tehetségére és pénzére épült. (Farkas József a gazdapárt megalakulásának körülményeiről írott tanulmányában egyenesen „*tipikus dunántúli mandátumvásárlónak*” nevezte Kovácsot.⁴⁴) Gavalléros bőke-zűséggel segítette a választókerület egyesületeit, s szimpatikus személyiségével a maga oldalára állította a helyi függetlenségi szavazótábort. Politikai irányult-sága a kampány időszakában nem tisztázódott, hiszen hol a Kossuth-párt, hol a gazdapárt programját vallotta sajátjának. Egy bizonyos, a 48-as Függetlenségi Országos Gazdapárt nem tekintette Kovácsot jelöltjének, hiszen a párt hivatalos képviselőjelöltje a gyomai kerületben Winter Ádám egykori mezőberényi köz-ségi bíró volt. Habár Winter a kerület kisbirtokos választóinak támogatását bír-ta, mégis nagy hátránnyal indult a választáson, mivel szónoki tehetséggel nem rendelkezett, ráadásul – német anyanyelvű lévén – a magyar nyelvet is rosszul beszélte. A gyomai választás harmadik indulója Miklós Gyula volt, aki a Nem-zeti Munkapárt jelöltjének mondta magát, ennek ellenére a gyomai munkapárti pártkör nem ismerte el hivatalos jelöltjének.⁴⁵ A június 1–2-án lezajlott választá-son Kovács Gyula 1104, Winter Ádám 978, Miklós Gyula pedig 711 szavazatot kapott.⁴⁶ Mivel Kovács nem szerezte meg a leadott szavazatok abszolút többségét, június 21-én pótválasztásra került sor. A második fordulóban Kovács 1664, Win-ter 1591 szavazatot szerzett.⁴⁷

Az új honatya nagyon hamar felvette a törvényhozási munka ritmusát. Már 1910. július 10-én önálló képviselői indítványt nyújtott be, melyben a választó-jog kiterjesztése érdekében 21 tagú bizottság kiküldését kérte a képviselőháztól.⁴⁸ Szűzbeszédére 1910. július 13-án került sor. Kovács a kereskedelemügyi minisz-terhez intézett interpellációt a tőzsdei gabonakereskedésnél szokásos határidő-üzletek korlátozása tárgyában. Első felszólalásától kezdődően következetesen gazdának/mezőgazdának címezte magát, habár egyik képviselőtársa – a mun-kapárti Sándor Pál – a tőzsde „*legnagyobb játékosának*” nevezte. Kovács elismerte, hogy mint termésére alapozó gazda – közbeszóló képviselőtársához hasonlóan – „*játszik*” a tőzsdén.⁴⁹ 1910. július 23-án választójogi indítványát elővezetve az

43 Fabro-Ujlaki (szerk.) 1906: 240–241.

44 Farkas József 1995: 198–199.

45 Választási mozgalmak a vármegyében. Békésmegyei Közlöny, 1910. május 15. 3–4.

46 A választás Csabán, Orosházán és Gyomán. Békésmegyei Közlöny, 1910. június 5. 3.

47 Három pótválasztás. Csabán, Orosházán és Gyomán. Békésmegyei Közlöny, 1910. június 23. 2.

48 Képviselőházi Irományok, 1910–1915: 1. kötet. 516.

49 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 1. kötet. 157–159.

általános szavazati jog bevezetése mellett tett hitet, ám a 21 tagú képviselőházi bizottság kiküldésére tett javaslatát a ház többsége elvetette.⁵⁰

Rendkívül hosszú felszólalásai jól dokumentálják politikai alapelveit. Saját bevallása szerint 1904. november 18-ig, vagyis az elhíresült zsebkendőszavazásig szabadelvű érzelmű volt, sőt a szakcsi választókerületben korteskedett is a Szabadelvű Párt jelöltje mellett.⁵¹ Képviselői megbízását mint „függetlenségi érzelmű polgár” látta el, s habár „fiúi tisztelettel” tekintett Kossuth Ferencre, egyetlen párt-nak sem lett tagja.⁵² Már képviselőként vált a titkos szavazás eszméjének támogatójává, amelyet korábban – mint oly sokan kortársai közül – a magyar néplélekkel összeegyeztethetetlennek ítélt.⁵³ Nézeteinek revideálásához hozzájárult, hogy testvéröccse (dr. Szunyog Mihály, egykori országgyűlési képviselő) a vármegyei közigazgatás hathatós közreműködésével alulmaradt a Szatmár vármegye fehérgyarmati választókerületében 1911. február 27-én tartott időközi választáson.⁵⁴ Kovács részt vett testvére kampányában, s jelen volt, amikor Matolcs községben 1911. február 19-én a helyi közigazgatás odarendelte csendőrök puskagolyóval, karddal és szuronnyal szétkergették a Szunyog-párt választási gyűlését. Az öt súlyos sebesültet eredményező csendőratokról, valamint a közigazgatás részrehajlásáról Kovács két ízben is jelentést tett a képviselőházban.⁵⁵ A voksolás egyébként ellenzéki csatát hozott, hiszen a nyertes Jármay Béla a Kossuth-párt, míg Szunyog Mihály⁵⁶ a Justh-párt jelöltje volt. Kovács az esettel kapcsolatos felszólalásaiban épp ezért került a pártpolitikát, s inkább Jármay Béla szatmári társadalmi beágyazottságát feszegette. Habár a konkrét ügygel kapcsolatosan felszólította a kormányzatot a vármegyei adminisztráció fokozott ellenőrzésére, a törvényhatósági közigazgatás tervezett államosításának tervét a vármegye történeti alkotmányvédő szerepére tekintettel elutasította.

50 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 1. kötet. 378–381.

51 Gróf Tisza István első miniszterelnöki periódusa idején, 1904. november 18-án a képviselőházban a kormánytöbbség (a Szabadelvű Párt) az ellenzéki obstrukció letörése érdekében házszabályt módosító javaslatot fogadott el. Perczel Dezső, a képviselőház elnöke a házszabály megsértésével rendelte el a szavazást. Visszaemlékezések szerint a házelnök a hangzavarban zsebkendőjét lobogtatva jelezte a szabadelvű honatyaiknak a szavazás megkezdését. Az eset a Szabadelvű Párton belül végzetes szakadást okozott, a „képviselőházi puccsot” követő napokban számos prominens képviselő (például Darányi Ignác, Wlassics Gyula, gróf Andrássy Tivadar, ifj. gróf Andrássy Gyula, gróf Károlyi Sándor) elhagyta a pártot.

52 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 4. kötet. 61–74.

53 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 6. kötet. 116–129.

54 1910-ben Luby Géza 48-as pártonkívüli programmal nyerte el a fehérgyarmati választókerület mandátumát. Az 1848-ban született képviselő 1911. február 6-án Budapesten hunyt el. Képviselőházi Napló, 1910–1915: 4. kötet. 509.

55 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 5. kötet. 306–309.; Képviselőházi Napló, 1910–1915: 6. kötet. 81–85.

56 Szunyog Mihály 1910-ben a Justh-párt jelöltjeként harcba szállt a mátészalkai választókerület mandátumáért, ám Szalkai Sándor Kossuth-párti jelölttel szemben alulmaradt. Végváry–Zimmer (szerk.) 1910: 422–423.

A 20. század eleji magyar politika fő kérdései közül lelkes híve volt az önálló magyar nemzeti bank létrehozásának, kihangsúlyozva remélt gazdaságélénkítő hatását.⁵⁷ Érdekes módon az önálló magyar hadsereg jelszavát nem tűzte képviselői zászlajára. A magyar katonákkal beszéljenek magyarul – mondotta, s megelégedett a közös hadsereg tisztképzésébe beépített magyar nyelvoktatás követelésével.⁵⁸ A magyar képviselőházban azon kevesek közé tartozott, akik antimilitarista gondolatokat pendítettek meg a véderőjavaslatok 1911–1912. évi vitájában. A készülődő európai háború várható szörnyűségei miatt Kovács általános nagyhatalmi leszerelést, valamint a háborúval fenyegető politikai konfliktusok nemzetközi döntőbíráskodással történő megoldását sürgette, s kérte a kormányt, a katonai költségvetés növelése helyett emelje meg inkább az állami alkalmazottak (altisztek, postások, vasutasok, tanárok, tanítók) fizetését. Az általános európai fegyverkezést és az esetleg eljövendő háborút dinasztikus érdekelletékre vezette vissza. Az 1911. évi újonclétszám megállapításáról szóló törvényjavaslat vitája során óvatosan még az uralkodót (a legfőbb hadurat) is bírálta, aki következetesen a „*Meine Armee*” kifejezést használta az osztrák–magyar haderő megnevezéseként. Kovács finoman emlékeztette hallgatóságát, habár Ferenc József a Habsburg–dinasztia fegyveres erejének, sőt személyes uralkodói haderejének tekinti a hadsereget, fenntartásának szükségleteit mégsem ő, hanem Magyarország és Ausztria népe teremti elő. Az európai uralkodóházak békebontó érdekelletéiről egyébként többször érkezett a képviselőházban. Hogy a Monarchiában kétségtől való rosszul csengő „antidinasztikus” jelzővel való megbélyegzését elkerülje, 1912. május 8-án, a Lukács László miniszterelnök bemutatkozó beszéde feletti vitában kijelentette: dinasztikus gondolkodású, mivel „*a népeknek legalább egyideig még szükségük van a monarchikus államformára...*”⁵⁹

Gyakorló gazdaként figyelme természetesen a mezőgazdaság témakörére is rávetült. 1910. december 21-én – a Monarchia és Szerbia között 1910 júliusában kötött kereskedelmi szerződés becikkelyezésének vitája során – Kovács kérte az állategészségügyi kötelező oltások költségeinek állami átvállalását, mely lépés nézete szerint jelentős terhet vehetett volna le az állattartó kisgazdák válláról.⁶⁰ A ha-

57 A képviselőház 1911. január 19-i országos ülésén, az Osztrák–Magyar Bank szabadalmának meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat tárgyalása során, rendkívül hosszú szónoklatban érvelt az önálló magyar nemzeti bank felállítása mellett. (Képviselőházi Napló, 1910–1915: 4. kötet. 61–74.) Felszólalása alatt a karzaton helyet foglaló Molnár Viktor munkapárti képviselő hölgyismerősei előtt sértő megjegyzést tett a gyomai képviselőre. A két honatyá még aznap délután kardpárbajt vívott. Az első összecsapás eredménytelen volt, a másodiknál viszont Kovács Gyula nyakát érte vágás, mely azonban a bandázsról lesiklott. A harmadik összecsapás során Kovács homlokát erős vágás érte, mire a felek kibékültek. Képviselők lovagias ügye. Budapesti Hírlap, 1911. január 20. 10.; Képviselők párbaja. Pesti Hírlap, 1911. január 20. 15.

58 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 6. kötet. 8–12.

59 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 222.

60 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 3. kötet. 215–220.

tósági állatorvosi kar államosítása és fejlesztése egyébként visszatérő témája volt felszólalásainak. Általánosságban elmondható, hogy Kovács – sok más vidéken élő politikustársához hasonlóan – a mezőgazdaság fokozottabb állami dotációját kívánta, s kormányzati szerepvállalást kért a kisgazdák modern gazdálkodási ismeretekkel történő felvértezése érdekében.⁶¹

A kisemberek (önjelölt) szószólójaként a költségvetési viták során többször kérte a kormánytól a legalapvetőbb árucikkek (hús, petróleum, só, cukor) fogyasztási adójának eltörlését, s állhatatos támogatója volt a szeszadó és a söradó emelésének.⁶² A kisegyszisztenciákat pártoló felszólalásai közben képviselőtársai rendszeresen felelgettek választási kampányába befektetett pénzét, tőzsdei tranzakcióit. 1911. február 14-én, az Osztrák–Magyar Bank szabadalmának meghosszabbításáról folytatott vita során Hantos Elemér munkapárti honatya egyenesen „tőzsdejátékos”-nak titulálta.⁶³

Az 1911 júliusától kibontakozó képviselőházi obstrukcióban a kezdetektől igen aktívan vett részt. Szinte minden képviselőházi ülésen ott volt, a név szerinti szavazások és zárt ülések kezdeményezői között is gyakorta szerepelt a neve. Leggyakrabban közbeszólásokkal zavarta, illetve pártolta képviselőtársait. A munkapárt szürke eminenciásával szemben is egyre élesebb hangot ütött meg. 1911. november 11-én, a véderőről szóló törvényjavaslat tárgyalásán, miután nagyrabecsüléséről biztosította Tiszát, élesen kritizálta, hogy a nemzeti erőк vezetése helyett Bécs álláspontját képviseli a magyar politikában. Kérte a gróft, „*értékes egyéniségét*” ne az ellenzék erőszakos letörésére használja, képviselje inkább a nemzeti aspirációkat a „*nemzet ellenségével*”, Béccsel szemben. Figyelmeztette Tiszát, a „mumus szerepét” veszi magára, ha az ellenzék ellen erőszakra vállalkozik.⁶⁴ 1912. február 28-án, napirend előtti felszólalásában kijelentette, az ellenzék a fennálló „*házszabályokat élete árán is meg fogja védelmezni*”. A „*parlamentari anarchiát*” megelőzendő, kérte a ház felosztatását s új választások kiírását. Nyilatkozata derűtséget váltott ki a munkapárti padsorokban.⁶⁵ Május 8-án, a Lukács László miniszterelnök bemutatkozó beszéde felett megindult vitában is szót kért. Az új kormányfő ugyanis – újsághírek szerint – a munkapárt értekezletén kijelentette, a kisebbség terrorizmusát a többség terrorizmusa fogja felváltani a képviselőházban. Kovács figyelmeztette a kormánypárt elnökét, a házban mindig „*lesz egy pár olyan függetlenségi ember, aki képes mindenét kockáztatni, hogy a többségi terrorizmust megakadályozza*”. Az elmérgesedett politikai viszonyok

61 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 7. kötet. 145–151.

62 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 6. kötet. 116–129.

63 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 5. kötet. 166.

64 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 12. kötet. 150.

65 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 15. kötet. 198–199.

kezelése érdekében ismét kérte a ház feloszlatását.⁶⁶ Május 21-én, miután a ház egyik jegyzője felolvasta Náray Lajos házelnök lemondólevelét, óriási perpatvar tört ki a házban, az emeleti karzatokról pedig – valószínűleg a Justh-párt szimpatizánsai – kormányellenes röplapokat szórtak az ülésterembe. Kovács Gyula ellenzéki képviselőtársaihoz hasonlóan végigkiabálta az ülést. Másnap – május 22-én – a szavazóurna magához ragadásával egy rövid időre megakadályozta gróf Tisza István házelnökké választását. Tettéért a ház többsége a mentelmi bizottsághoz utasította.

A május 23-i ülés közben folyamatosan jöttek a hírek a Budapest utcáin zajló tüntetésekről. A „szenvedélyek elszabadulásáért” a kormánypárt a Justh-pártot, az ellenzék a képviselőházi többséget kárhoztatta. A tárgyalást Kovács Gyula – másokkal együtt – folyamatos bekiabálásokkal zavarta. Az elnök rendreutasító szavait időszerű riposztal utasította el („*Minket is le kell durrantani, mint odakint az embereket!*”). A nagyszámú sebesültről érkező hírek még inkább felkorbácsolták az indulatokat. Miután Tisza megunt az elemében lévő Kovács folyamatos feleselését, indítványozta a képviselő mentelmi bizottság elé rendelését. A házelnök javaslatát a ház többsége ismét elfogadta. A már másodízben a mentelmi bizottsághoz utalt képviselő azonban továbbra is kiabált. Az elkövetkezendők ismeretében érdemes idézni a Képviselőházi Naplót:

„Kovács Gyula: Törvényhozókhöz illő cinizmussal nézzük, hogy lemeszároolják a népet! (Nagy zaj és felkiáltások a jobboldalon: Hallgasson! Fogja be a száját!) Amit kötelességemnek tartok, azt megteszem, még ha valamennyien is ellenem jönnek! (Nagy zaj a jobb- és a szélsőbaloldalon.) Törvényhozói kötelességünk azt a népet megvédelmezni, nem pedig legyilkolni hagyni!”

Ellenzéki elvbarátaitól eltérően, akik a véres tüntetésekért a munkapártot és/vagy a kormányzatot okolták, Kovács a sebesültekért és a halottakért egy személyben Tiszát tette felelőssé.⁶⁷

A május 24-i országos ülésen a házelnökválasztáson tanúsított magatartása miatt, a mentelmi bizottság javaslatára, a képviselőházi többség 30 napra kizárta az ülésezésből.⁶⁸ Az „urna-lovag”⁶⁹ a határozat kihirdetése előtt és után is folyamatosan közbekiabált, ezért a házelnök javaslatára a ház többsége ismét a mentelmi bizottság elé utalta.

66 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 224.

67 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 280–289.

68 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 295–299.

69 Az 1912. május 24-i országos ülésen Pál Alfréd, az ökörmizei választókerület (Máramaros vármegye) munkapárti képviselője „urna-lovag”-nak nevezte Kovács Gyulát. Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 294.

A kizárás a képviselőház 382. országos ülésén – május 29-én – vette kezdetét. Ezen a tárgyalási napon a mentelmi bizottság javaslatára a ház többsége folytatólagosan még három nappal megtoldotta a képviselő kizárását.⁷⁰ A kizárások miatt tehát nem vehetett részt a „hírhedt” június 4–5-i üléseken sem.⁷¹

Június 7-én Kovács Gyula a nagyközönség részére fenntartott emeleti páholyból figyelte, ahogy a rendőrök kitessékelték az ülésteremből az ellenzéki képviselőket. A karzaton helyet foglaló hölgyek tetszésnyilvánítással kísérték a karhatalom ténykedését, amin Kovács felháborodott, leosont az emeletről, s elrejtőzött a földszint bal oldali (hírlapírói) karzatának egyik oldalajtájánál. Mikor Tisza újra megnyitotta az ülést, Kovács félrelökte az útjában állókat, beugrott az ülésterembe, és lőtt...

Az öngyilkosságot megkísérlő Kovács Gyulát családja kérésére a Városligeti fasorban működő Herzl-féle szanatóriumba szállították, ahol eltávolították koponyájából a lövedéket. Az előzetes letartóztatásba helyezett sebesült iránt igen nagy volt az érdeklődés, a közvélemény egy része ugyanis mint nemzeti hőst, mártírt ünnepelte. Betegszobáját elárasztották virággal, levelek és táviratok tömegében érdeklődtek állapota felől. Képviselőtársai közül Huszár Károly néppárti honatya és Justh Gyula látogatta meg. Választókerületének több községe is küldöttséget indított Budapestre, akik miután nem nyertek bebocsátást a rendőrség őrizete alatt gyógyuló beteghez, virágcsokrokkal biztosították hűségükről képviselőjüket.⁷²

Az ügygel megbízott Szlavek Ferenc, a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék vizsgálóbírója még a merénylet napján helyszíni szemlét tartott a képviselőházban, majd Kovácsot is kihallgatta. A merénylő honatya tagadta, hogy megakarta ölni Tiszát. Vallomása szerint hirtelen felindultságában tört be az ülésterembe, a házelnökre nem célzottan, hanem „ijesztésül” lőtt, s legfőbb célja a figyelemfelkeltő öngyilkosság volt, mely cselekedettől Tisza „megrendülését” és politikai irányváltását remélte. Arra a kérdésre, hogy voltak-e bűntársai, Kovács határozott nemmel felelt. A nyomozóhatóság két kérdésre hegyezte ki vizsgálátát: Kovács előre megfontoltan követte-e el tettét, illetve anyagi romlása feletti kétségbeesése készítette-e a merényletre. A hírlapok ugyanis a merénylet után azonnal tényként közölték, hogy a gyomai képviselőnek kétszázezer koronát túlhaladó tőzsdei vesztesége volt, melynek kiegyenlítésével nem tudott megbirkózni. Habár családja természetesen cáfolta a csődöt, mindenesetre tény, hogy Kovács 1907 októberében vásárolt 150 kataszteri holdas göllei birtokát 1912 februárjában

70 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 313–314.

71 1912. június 4-én és 5-én a képviselőház délelőtt és délután is ülésezett.

72 Donáth Regina 1935: 10–11.

154 148 korona 48 fillér vételárért eladta a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének. Az uzdpusztai birtoktestet megvétele napjától a Magyar Agrár és Járadékbank Rt. javára bekebelezett 90 000 koronás jelzálog terhelte, melyhez 1911 novemberében a Tolnamegyei Takarékszövetkezet és Hitelbank Rt. 13 500 koronás végrehajtási jelzáloga társult.⁷³ Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy jó módú édesapja a bajban a honatyja segítségére sietett.⁷⁴

A budapesti királyi főügyész előre megfontolt szándékkal elkövetett gyilkosság bűntettének kísérlete miatt kérte a képviselőháztól Kovács Gyula mentelmi jogának felfüggesztését. A képviselőház a mentelmi bizottság javaslatára⁷⁵ Kovács mentelmi jogát 1912. június 25-én tartott 404. országos ülésén felfüggesztette.⁷⁶ A döntés következményeként a képviselő vizsgálati fogságba került. Július 6-án a törvényszéki orvos szakértő vizsgálata és engedélye után a honatyát a Herzl-féle szanatóriumból az Alkotmány utcai fogházba vitték. Védelmét a Justh-párt tagjai, dr. Polónyi Dezső – a kézdivásárhelyi választókerület országgyűlési képviselője – és dr. Gonda Henrik látták el.

Július 7-én Tisza is vallomást tett a vizsgálóbíró előtt. A házelnök elmondta, látta, hogy Kovács többször célzottan felé lőtt. Október 28-án az Igazságügyi Orvosi Tanács véleményt adott ki a merényletről, mely szerint Kovács Gyula sem a merénylet előtt, sem pedig a merénylet után nem szenvedett elmebetegségben. Az orvos szakértői testület megállapította továbbá, hogy a honatyja ingerlékeny idegrendszerrel bírt, s bűntettének elkövetésekor „*oly felindult állapotban volt, amely akaratának szabad elhatározási képességét jelentékenyen befolyásolta*”. A vádhatóság november 23-án nyújtotta be vádiratát a törvényszékhez, melyben Kovács Gyulát szándékos emberölés kísérletével vádolta.⁷⁷

Az ügyet 1912. december 16–17-én hatalmas érdeklődéstől kísérve a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék esküdtbírósága⁷⁸ tárgyalta. Az első tárgyalási napon került sor Kovács, Tisza, valamint a tanúk meghallgatására. Kovács kijelentette, fel akarta áldozni életét az alkotmány védelmében, s visszavonta a me-

73 MNL SML VII. 5. b. Göllei 928. számú telekkönyvi betét.

74 Strasser Henrik az 1911-ben kiadott gazdacímár adatai szerint bérelte Esterházy Miklós herceg göllei 2442 kataszteri holdas birtokát, valamint az újdombóvári Esterházy-uradalom és a kaposszekcsői Esterházy-uradalom egy-egy részét. Lásd Rubinek Gyula (szerk.) 1911: 54., 600., 739., 748. Az Újdombóváron mezőgazdasági szeszgyárral is bíró nagybérletű Somogy vármegye legtöbb adót fizető törvényhatósági bizottsági tagjainak 1913. évi névjegyzékén a 91. helyen szerepelt. (Somogyvármegye Hivatalos Lapja, 1912. december 19. 888.)

75 Képviselőházi Irományok, 1910–1915: 18. kötet. 356–357.

76 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 17. kötet. 74–75.

77 Donáth Regina 1935: 13–14.

78 Az 1897. évi XXX. tc. minden büntető hatáskörű törvényszéknél esküdtbírósgót szervezett. A törvény az esküdtbírósgót az elnökkel együtt 3 bírói taggal és 12 esküdttel (az ún. esküdtszékkal) szervezte. Ezek a törvény szerint nem együtt ítéleztek; a tények megállapítása, a bűnösség és a minősítés kérdésében az esküdtek, a büntetés kiszabása kérdésében a bírói tanács foglalt állást.

rénylet napján tett (szerinte meghamisított) vallomását, melyben elismerte, hogy Tisza Istvánra lőtt. Emlékeztetvesztésre hivatkozva nem tudott számot adni az ülésteremben történekről. Tisza meghallgatásán – fenntartva korábbi vallomását – határozottan állította, Kovács háromszor célzottan lőtt rá. A meghallgatott tanúk szerint Kovács nagyon ideges volt a merénylet előtt, a lövések célzottságát firtató kérdésekre viszont nem egyöntetűen adtak választ. A második tárgyalási napon a fegyverszakértők meghallgatására és a perbeszédre került sor. A vádhatóság fegyverszakértője szerint Kovács revolvére 8-10 méter távolságból emberélet kioltására alkalmas volt, ám ezt a véleményt a védelem szakértője határozottan cáfolta. A vádhatóság képviselőjében dr. Sélly Barnabás főügyészhezlyettes perbeszéde elején felkérte az esküdteket,⁷⁹ hogy elfogulatlanul teljesítsék nemes hivatásukat, és tartsák távol maguktól a politikai szempontokat. Vádolta a véleménye szerint tudatosan cselekvő Kovács Gyulát, hogy szándékosan meg akarta fosztani gróf Tisza Istvánt életétől. A főügyészhezlyettes elismerte, a vádlottat nem aljas indokok vezették tette elkövetésekor, de a hazafias felbuzdulása és egyéni értékének túlbecsülése nem lehet mentség a jogrend durva megsértésére. A védelem részéről dr. Polónyi Dezső nyilatkozott. Kovács nézete szerint a merénylet idején „*cselekvőképes öntudatlanság állapotában*” volt, s nem állt szándékában a házelnök megölése. Ez utóbbi kijelentését igazolandó felhozta, hogy Kovács Gyula június 6-án este – politikai végrendelet gyanánt – levelet intézett az uralkodóhoz.⁸⁰ Polónyi szerint védenca – idealizmustól hajtva – életét a

79 A per 12 rendes esküdtje: Mali Konrád bútorkereskedő, Lencz Rezső bőrkereskedő, Nagy Béla cukrász, Baranyai Mihály háztulajdonos, Bleier Artúr bőrkereskedő, Schlissl Antal műszaki hivatalnok, ifj. Szó-lás József olajgyáros, ifj. Mocznik Lajos gyáros, Rehák Frigyes magánhivatalnok, Nagy Artúr nyugalmazott ezredes, Bauer Sándor kereskedő, Bányai Mihály magánhivatalnok. Pótesküdték: Zuckermann Gyula háztulajdonos, Jung Ernő könyvelő. Donáth Regina 1935: 14.

80 Kovács Gyula levelét Ferenc József felbontatlanul küldte át a magyar miniszterelnököknek. A merénylet hónapja az uralkodóhoz írt levelének egy másolatát elküldte a Pesti Hírlap főszerkesztőjének. (Kovács a két levelet egyszerre, a merénylet előtt dobta be egy postaládába.) Légrády Imre kezeihez június 8-án érkezett meg a küldemény. A Pesti Hírlap másnap le is közölte a gyomai képviselő „*utolsó levelét*”.

„*Ő császári és királyi Felsége*

Első Ferenc József,

Ausztria császára és Magyarország apostoli királya,

Wien.

Felséges Uram és Királyom!

Egy tán rebellisnek tartott, de loyális és királyhű alattvalója könyörög a balál kapujából fiúi tisztelettel és ragaszkodással Felségedhez és alázatosan kéri Felségedet, kegyeskedjék rossz tanácsadói mellőzésével király- és dinasztia-hű Magyarországaiban, csak atyai nagy szívére hallgatva, a megtámadott és sárbatiport magyar alkotmányt helyreállítani.

Nem akarok arról szólni, hogy a királyi eskü, melynek szentségét minden magyar ember sérthetetlennek tartja, mennyit veszít azáltal, hogy Felséged nem akadályozza meg, hogy Magyarország alkotmányát egyes, magukból teljesen kivetkőzött és csak egyéni és osztályérdekeit tekintő vezetőemberek, – bár szerintük időlegesen, de – lábbal tiporják, de egyenesen a Dinasztia elleni merényletnek is tartom azokat a gazságokat, melyeket honmentés címén gróf Tisza István, Lukács László és társai a parlamentben és az országban elkövetnek.

nemzetért, a politikai küzdelem megállításaért kívánta feláldozni. Kovács Gyula az utolsó szó jogán kijelentette, tiszta lelkiismerettel áll a bíróság előtt, s tettét minden **aljas** szándék nélkül, elkeseredésében követte el. Érdemes idézni az esküdtekhez intézett utolsó – tanulságos – mondatait: „Önöket a polgárok köréből a sors jelölte tulajdonképpen ki. Az Önök verdiktjéből én is a polgárság lelkiismeretének megnyilatkozását várom. Az Önök verdiktje azt hiszem a közhangulatot és a közérzést fogja kifejezni. Én annyira tiszteletben tartom ezeket, hogy tekintve azt, hogy magyar esküdtbíróság az, amely az én ügyemben ítélezik, előre is kijelentem, akárminő legyen az a verdikt, akármit tartalmazzon, én abban minden körülmények között és minden esetre megnyugszom.”

Baloghy György, a tárgyalást vezető büntetőtörvényszéki elnök két kérdést tett fel az esküdteknek: bűnös-e a vádlott erős felindultságban elkövetett emberölés kísérletében, valamint a vádlott tette elkövetése idején öntudatlan állapotban volt-e. A vezetőbíró – a vádhatóság képviselőjéhez hasonlatosan – felszólította az esküdteket, döntésüket politikai érzelmeik ne befolyásolják. Miután az első

Felséges Uram és Királyom!

Bármily égetően szükséges legyen is a véderőtörvény, bármilyen sürgős legyen is a létszámemelés, mindennél fontosabb az, hogy a magyar Nemzet úgy, mint eddig, továbbra is odaadó hűséggel és ragaszkodással viseltessék úgy Felséged, mint az egész Dinasztia iránt.

Ha Felséged visszapillant a történelembe, akár Habsburgi Rudolf, akár Mária Terézia idejére, ha visszapillant Felséged csak a legutóbbi boszniai annexióra, mindig meggyőződhetett arról, hogy komoly, válságos időkben a magyar nemzet mindig a Dinasztia mellett foglalt állást, s láthatja Felséged, hogy akkor, amikor kenyértörésre került a sor, a magyar nemzet, mint egy ember állt teljes loyaltással Felséged oldala mellett.

Hihetetlen, hogy Felséged ne látná azt, hogy amikor a nemzet loyaltását erős próbára teszik a most lejátszódó események, bármennyire bízzék is Felséged hű szövetségeseiben, trónjának legbiztosabb támaszát mégis csak népeinek hűsége képezi és én nem tudom összeegyeztetni azzal a ragaszkodó alattvalói szeretettel és tisztelettel, amit Felséged iránt érzek, hogy föltételezzem azt, hogy ezután ne népeinek szeretetére támaszkodnék Felséged további uralkodása alatt, hanem úgy, amint az most Budapest utcáin nap-nap után, és mondhatnám állandóan mutatkozik, fegyveres erejét a belbéke fenntartására legyen kénytelen fordítani.

Felséges Uram és Királyom!

A sír széléről, a balál kapujából fordulok ismételten esdő szóval Felségedhez! Felségednek az Isteni Gondviselés magas kort engedett megérni, engem korán elszólitott az élők sorából. Gondoljon Felséged arra, hogy Felségednek sincs már sok ideje idelelni, használja fel Felséges Uram ezt az időt arra, hogy népei majdan igaz szívvel és tiszta meggyőződésből imádkozzanak lelki üdvéért.

Tudom, hogy ezen, bár alattvalói hűséggel, de tán bizonyos túlzott őszinteséggel megírt soraim sok félreértésre adnak okot; de egyről biztosíthatom Felségedet és ez az, hogy a legtisztább alattvalói hűséges ragaszkodás s őszinte hazaszeretetem indítottak ezen könyörgő soraim megírására.

Alattvalói hódolattal vagyok Felséges Uramnak

Budapest, 1912. június 6.

hűséges alattvalója

Kovács Gyula

országgyűlési képviselő”

Kovács Gyula utolsó kívánsága. Végzetes cselekedete előtt levelet írt a királynak. Levelét a Pesti Hírlaphoz küldötte közlés végett. Pesti Hírlap, 1912. június 9. 3–4.

főkérdésre az esküdszék nemmel válaszolt, Baloghy kihirdette a törvényszék felmentő ítéletét, s intézkedett Kovács szabadon bocsátásáról.⁸¹

Az esküdszék meglepő döntését már a kortársak is a közhangulat pressziójaként értékelték. A 12 esküdt meghajolt az ellenzéki hírlapok hangolta társadalmi légkör előtt, mely Kovácsban a mártírt, Tiszában Bécs erőszakos helytartóját látta. Tiszát egyes visszaemlékezők szerint lelkileg megviselte az ítélet. A házelnök nem személye, hanem hivatala elleni támadásként értelmezte a merényletet, s a tettes el nem ítéletét a romló közéleti morál egyértelmű jelének értékelte.⁸²

A Kovács-ügy megosztotta az ellenzéket. Míg a Justh-párt a merénylet után azonnal Kovács mellé állt, s tagjai az ítélethirdetés utáni napon lakásán felkeresve üdvözölték, addig gróf Apponyi Albert a merénylet és tette elítélésére szólította fel az ellenzéki képviselőket, felmentésének ünneplését pedig egyenesen ízléstelennek tartotta.⁸³

A gyomai képviselő azonban nem lehetett felhőtlenül boldog, ugyanis a Budapesti Királyi Főügyészség semmisségi panaszt nyújtott be az esküdtbíróság felmentő ítélete ellen.

Nem szabad elfelejteni, hogy Kovács Gyula vizsgálati fogsága alatt politikai bomba robbant: Désy Zoltán szeptember 18-án egy egyetemisták számára rendezett budapesti diákvacsorán „*Európa legnagyobb panamistájának*” nevezte Lukács László miniszterelnököt. A Kossuth-párti honatya vádjai szerint Lukács a Khuen-Héderváry-kormány pénzügyminisztereként 1910-ben „*sikkasztott közpénzből*” finanszírozta a munkapárt választási kampányát. A panamavádból per lett, melynek első főtárgyalásán (1913. február 18-án) a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék nyilvános becsületsértés vétségében bűnösnek mondta ki Désy-t, s egy hónap fogházra, valamint 400 korona pénzbüntetésre ítélte. Mivel az ítélet ellen a védelem és a vádhatóság is fellebbezéssel élt, a per a Budapesti Királyi Ítéltábla elé került.

Nem tudni, miért – talán Tisza kérésére, esetleg a kormányfő és a munkapárt presztízst veszélyeztető Désy–Lukács-per folytatódása miatt – Pongrácz Jenő koronaügyész március 22-én visszavonta a Kovács-ügyben beadott semmisségi panaszát. Kovács Gyula tényleges felmentése után sem tette tiszteletét a képviselőházban, sőt március végén nyílt levélben jelentette be, hogy lemond mandátumáról. Egyes kommentárok szerint a hiú Kovács csak a sajtó figyelmét kívánta ismét magára irányítani, illetve arra számított, hogy választókerülete egyöntetűen marasztalni fogja.⁸⁴ Áprilisban bejárta választókerületei községeit,

81 Donáth Regina 1935: 14–19.

82 Horánszky Lajos 1994: 879–882.

83 Donáth Regina 1935: 20–21.

84 Kovács Gyula lemondása. Versengés a gyomai mandátumért. Békésmegyei Közlöny, 1913. április 13. 4.

ahol viszont nem várták ünneplő tömegek. Kovács április 6-án választókerülete székhelyén tartott képviselői beszámolója alkalmával lemondását megokolandó kijelentette, elégedetlen saját és ellenzéki képviselőtársai politikai teljesítményével („az ellenzék kezdte a harcot, de sohasem küzdötte azt végig, hanem elernyed és megalkudott”), s nem akar a képviselőházban kormánypárti „bazaárulókkal” egy levegőt szívni.⁸⁵ Április 6-án délután Endrődön, április 13-án Mezőberényben, Köröstarcsán és Körösladányban,⁸⁶ április 20-án Szeghalmon, Füzesgyarmaton és Vésztőn búcsúzott el választóitól.⁸⁷ Nyilatkozatai szerint Kovács el kívánta kérülni, hogy a gyomai mandátumot kormánypárti jelölt nyerje el. Május 25-én a gyomai függetlenségi körben jelöltállító értekezletre került sor. A gyűlésen Kovács mellett a gazdapárt két országgyűlési képviselője – nagyatádi Szabó István és Herczegh Sándor – is részt vett, ugyanis Kovács kinyilvánította, hogy utóda csak kisgazda lehet. A tanácskozás azonban eredménytelenül záródott, mivel a kapacitáltak nem fogadták el a jelölést. A pártja országos szervezetté alakításán fáradozó nagyatádi Szabó nem nyugodott bele a kudarcba, s az ankét után két nappal közölte a sajtóval: a gazdapárt színeiben Nagy József, „tekintélyes szeghalmi gazda” indul az időközi választáson.⁸⁸ Kovács 1913. június 1-én minden formáságot nélkülöző, megszólítás nélküli rövid levélben lemondott mandátumáról.⁸⁹ A házelnök június 2-án tájékoztatta a házat a képviselő döntéséről.⁹⁰ A július 8-án sorra került gyomai választáson három jelölt indult: a gazdapárti Nagy József, a munkapárti báró Perényi Zsigmond (belügyi államtitkár, Máramaros vármegye korábbi főispánja) és a 48-as függetlenségi programmal induló dr. Gerő Ernő budapesti ügyvéd. A választás napján Gyomán tartózkodott nagyatádi Szabó István, a gazdapárt vezére, valamint három munkapárti országgyűlési képviselő is (báró Solymosy Lajos, báró Podmaniczky Endre és Pál Alfréd). A voksolás hatalmas munkapárti győzelemmel zárult, a sajtó szerint a kormánypárt ekkor vett elégtételt a gróf Tisza István elleni merényletért.⁹¹

Kovács Gyula a választás után eltűnt az országos politikai közéletből, merénylete azonban – legalábbis a korabeli közvélemény szerint – két törvény megalkotását is elősegítette.

85 A gyomai választókerület választás előtt. Kovács Gyula lemond. Békésmegyei Közlöny, 1913. április 10. 3.

86 Kovács Gyula köztársasági? Békésmegyei Közlöny, 1913. április 17. 4.

87 Kovács Gyula lemondása. Békésmegyei Közlöny, 1913. április 25. 4.

88 Új választás lesz a gyomai kerületben. Békésmegyei Közlöny, 1913. május 29. 2.

89 A levél így hangzott: „Mandátumomról lemondok. Budapest, 1913. június 1. Kovács Gyula”. Kovács Gyula lemondott mandátumáról. Somogyvármegye, 1913. június 3. 6.

90 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 19. kötet. 29.

91 Báró Perényi Zsigmond: 2007 szavazat. Nagy József: 1063 szavazat. Dr. Gerő Ernő: 126 szavazat. Békésmegyei Közlöny, 1913. július 10. 2–3.

Az egyik jogszabály az 1912. évi LXVII. törvénycikk⁹² volt, mely a képviselőházi őrség felállításáról rendelkezett. A képviselőház belső karhatalma 1913. május 5-én kezdte meg szolgálatát az Országház épületében. A hatvan tagból álló, katonailag szervezett őrtestület létrehozása kétségkívül az obstrukció lehetőségének kizárását célozta.

A másik jogszabály az esküdtbíráskodás rendszerét átalakító 1914. évi XIII. törvénycikk⁹³ volt. A fenti törvény az esküdtek szerepét jelentős mértékben csökkentette, mivel tanácskozásukat ettől kezdve az esküdtszék szakbíró elnöke vezette. Sümegi Vilmos Justh-párti honatya a képviselőház 1914. január 22-i ülésén, a sajtóról szóló törvényjavaslat tárgyalásán a kormánypárt törvényalkotási szokásain élcelődve szó szerint így fogalmazott: „Kovács Gyula golyója megszülte az esküdtszéki reformot”.⁹⁴

Az egykori képviselő hiába vett részt a székesfehérvári 17. honvéd gyalogezred önkénteseként a háborúban,⁹⁵ a két világháború közötti magyar politikai közéletben személyére továbbra is árnyék vetült. Amikor a nemzetgyűlés 1922. július 21-i ülésén Pallavicini György örgróf egy személyeskedő vitában Kovácsot a kiskgazdapárt tagjának nevezte, nagyatádi Szabó István – földművelésügyi miniszterként – a leghatározottabban tiltakozott a kijelentés ellen. („Kovács Gyula soha sem volt tag!”)⁹⁶

Mindezek ellenére két esztendővel később, a kiskgazdák vezérét besározó Esküdt-féle panamaperben⁹⁷ tanúként meghallgatott egykori honatya kegyelettel emlékezett meg az akkor már elhunyt Szabóról:

92 1912. évi LXVII. törvénycikk a képviselőházi őrség felállításáról. Magyar Törvénytár. 1912. évi törvénycikkek: 866–870.

93 1914. évi XIII. törvénycikk az esküdtbíráóság előtti eljárásra és a semmisségi panaszra vonatkozó rendelkezések módosításáról. Az 1914. évi törvények gyűjteménye. 73–91.

94 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 21. kötet. 410.

95 Kovács Gyula, volt országgyűlési képviselő – közhonvéd. Budapesti Hírlap, 1915. június 23. 12.; Kovács Gyula közhonvéd. Pesti Hírlap, 1915. június 24. 15.; Kovács Gyula – hadnagy. Pesti Hírlap, 1916. január 11. 12.

96 Nemzetgyűlési Napló, 1922–1926: 2. kötet. 263.

97 Az Esküdt-féle panama néven elhíresült korrupciós ügy 1921-ben pattant ki. A panamavád kirobbanása mögött a nagybirtokos lobbí állt, mely gróf Bethlen István miniszterelnök hallgatóságos támogatásával nagyatádi Szabó István és pártja lejáratására, politikai erejének gyengítésére törekedett. Az ügy kulcsfigurája nagyatádi Szabó személyi titkára, Esküdt Lajos (Gölle, 1896. március 1. – Budapest, 1957. május 18.) volt, aki a Földművelésügyi Minisztériumban „felsőbb utasításra” a lókitiveli exportengedélyek kiadásáért kenőpénzt fogadott el. A letartóztatott titkár egy sor politikus mellett a földművelésügyi miniszterre is terhelő vallomást tett. A botrány miatt politikai erejét vesztő nagyatádi Szabó feladta a titkos választójog jelszavát, s 1922-ben beleegyezett pártja, az Országos Kiskgazda és Földműves Párt és a Bethlen-féle Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja összeolvasztásába. Az új párt (Egységes Párt) elnöke nagyatádi Szabó lett, aki azonban Bethlen mellett háttérbe szorult. 1924-ben az elalvóban lévő Esküdt-ügyet Bethlen politikai ellenfelei felmelegítették. Az egykori miniszteri magántitkárt Bethlen és nagyatádi Szabó rágalmazásáért perbe fogták. Esküdt újra felhangzó vádjainak hatására nagyatádi Szabó október 14-én felállt a miniszteri bársonyszékből, s hazatért szülőfalujába, Erdőcsokonyába

„Kovács Gyula gazdálkodó tanúvallomásában azt adja elő, hogy kért ugyan kivételi engedélyt, de magától Nagyatáditól. Az engedélyért sem politikai, sem egyéb célra sem kellett pénzt adnia. Nagyatádi Szabó Istvánt régen ösmerte, s jól tudja, hogy mindig egyszerű, szegény és puritán ember volt. Olyan szegényen is halt meg, mint amilyen szegényesen élt.”⁹⁸

Kovács Gyula az első világháború után is földbérléssel foglalkozott. Az 1925. évi gazdacímár adatai szerint a göllei lakóhelyű egykori képviselő bérelte a kaposszekcsői Esterházy-uradalom egy részét (142 kataszteri holdat).⁹⁹ Édesapja ekkor még élt, Strasser Henrik továbbra is a göllei és újdombóvári Esterházy-uradalmak 1745, illetve 1458 kataszteri holdját bérelte.¹⁰⁰

Feltételezhetően 1927-ben gazdasági tevékenységét Fejér vármegye területére helyezte át,¹⁰¹ mely lépéséről a törvényhozásban is szó esett. 1930. június 11-én, a képviselőház ülésén gróf Hunyady Ferenc bírálta a kultuszárca költségvetését, valamint a tárcavezető gazdasági intézkedéseit. A moralizáló képviselő számon kérte gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi minisztertől, hogyan adhatta bérbe a Tisza-kormány egykori államtitkáráként a Magyar Királyi Tanulmányalap szilfamajori uradalmát¹⁰² éppen Kovács Gyulának. A miniszter tanulságos válaszát érdemes szó szerint idézni:

„A szilfamajori korábbi bérlő, – akit nem is én helyeztem oda be, már azelőtt is ott volt – rossz anyagi helyzetbe került, és azt hiszem, 160 000 pengő deficit mutatkozott nála. Akkor akadt egy bérlő, aki hajlandó volt ezt megfizetni és azonkívül az elég magas bért is fizetni. S miután ez Kovács Gyula volt, nem éreztem magamban jogot arra, hogy amikor egy részvénytársaság alakult, amelynek ő is tagja volt, azt mondjam, hogy az alapítvány 160 000 pengőt elveszítsen azért, – hiszen más ember nem vállalta az összeg megtérítését – mert nekem, aki Tiszának államtitkára voltam, Kovács Gyula antipatikus, mert Tiszára rálőtt. Ha nekem kegyeleti dolgaim vannak Tiszával, én azokat elvégzem és azt hiszem, elvégezhetem tisztességesen, de arra, hogy

(Somogy vármegye, Barcsi járás), ahol 1924. október 31-én (agyvérzésben) váratlanul elhunyt. (Esküdt Lajos családneve Eskütt alakban is előfordul a forrásokban és a szakirodalomban. A göllei születési anyakönyv másodpéldányában Eskütt formában olvasható. Göllei háza falán Esküdt családnévvel szerepel. – A szerk.)

98 A miniszterelnök újabb kihallgatását kéri az Esküdt-pörben. Budapesti Hírlap, 1924. december 2. 4–5. Az 1924. december 1-i tárgyaláson kiderült, hogy Kovács Gyula (természetesen) ismerte a göllei származású Esküdt Lajos szüleit.; Felolvasták a miniszterelnök bizalmas levelét az Esküdt-per hétfői tárgyalásán. Pesti Hírlap, 1924. december 2. 6–7.

99 Magyarország földbirtokosai és földbérlői 1925: 19.

100 Magyarország földbirtokosai és földbérlői 1925: 531.

101 A Szilfamajori Mezőgazdasági R. T. kényszerezegysége. Budapesti Hírlap, 1930. május 13. 18.

102 Szilfamajor: Sárszentágóta községhez (Fejér vármegye) tartozó külterületi lakott hely. Az 1937-ben kiadott gazdacímár adatai szerint a Magyar Királyi Tanulmányalap uradalmából 1168 kataszteri holdat a sárszentágotai székhelyű Szilfamajori Mezőgazdasági Részvénytársaság bérelt. Magyarország földbirtokosai és földbérlői 1937: 99.

160 000 pengő kárt okoznak a közalapítványnak azért, mert valakinek az arca nem tetszik, nincs jogom, különösen akkor nem, ha ez a bérlet részvénytársaság alakjában megy. Megjegyzem, hogy megfizette a 160 000 pengőt és nincs is hátralék.”¹⁰³

Kovács Gyula nagybérlőként közéleti szerepet is vállalt: szilfamajori lakosként¹⁰⁴ az 1930-as években a Magyar Földbérlők Országos Szövetségének elnökségi tagjaként tevékenykedett.¹⁰⁵

Somogy és az obstrukció

Somogy vármegyét az 1910. évi országgyűlési képviselő-választások után nem lehetett kormánypárti beállítottságú törvényhatóságként jellemezni, hiszen a nyolc somogyi mandátumból hármat a gazdapárt, kettőt a Kossuth-párt, kettőt a munkapárt, egyet pedig a néppárt szerzett meg.¹⁰⁶ A somogyi választókerületek képviselői közül hármat is – Zboray Miklóst, nagyatádi Szabó Istvánt és Hegyi Árpádot – az a „megtiszteltetés” ért, hogy 1912 júniusában és szeptemberében karhatalmi segédlettel volt kénytelen elhagyni a törvényhozás épületét.¹⁰⁷ A hivatalos Somogy vármegyét, a törvényhatósági bizottságot azonban – mint látni fogjuk – nem jellemezte effajta radikalizmus.

A somogyi közvélemény az obstrukció eseményeiről és Kovács Gyula „höstetteiről” a sajtó útján értesült. Megjegyzendő, a vármegye két vezető napilapja (a *Somogyi Hírlap* és a *Somogyvármegye*) 1912–13-ban nem az ellenzék szekerét toltá, belpolitikai eseményekről szóló tudósításaik „kormánypárti szájíz szerint” készültek.

A gróf Tisza István házelnökké választásakor lejátszódott eseményekről először a *Somogyi Hírlap* számolt be részletesebben. A lap budapesti tudósítója jegyezte cikkben viszont egy félmondatnyi utalás sincs arról a tényről, hogy

103 Képviselőházi Napló, 1927–1931. 19. kötet. 204.

104 A budapesti központi kir. járásbírósaától. Pk. I. 582.268/1936. Hirdetmény. Budapesti Hírlap, 1936. szeptember 24. 7.

105 A Magyar Földbérlők Országos Szövetsége. Budapesti Hírlap, 1937. március 23. 10.

106 Csurgói választókerület: Novák János (48-as Függetlenségi Országos Gazdapárt)
Kaposvári választókerület: Nagy Ferenc (Nemzeti Munkapárt)
Lengyeltóti választókerület: Kapotsfy Jenő (Függetlenségi Kossuth-párt)
Marcali választókerület: Zboray Miklós (Katolikus Néppárt)
Nagyatádi választókerület: Szabó István (48-as Függetlenségi Országos Gazdapárt)
Somogyszili választókerület: Hegyi Árpád (Függetlenségi Kossuth-párt)
Szigetvári választókerület: Herczegh Sándor (48-as Függetlenségi Országos Gazdapárt)
Tabi választókerület: Szupits Dezső (Nemzeti Munkapárt)

107 Zboray Miklós és nagyatádi Szabó István neve már az első (1912. június 4-i) kivezetetési listán szerepelt. Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 439.; Hegyi Árpádot 1912. június 7-én vezették ki először a képviselőházból. Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet. 475.

a botrányt okozó Kovács Gyula lakóhelye Somogy vármegyében volt.¹⁰⁸ A *Somogyvármegye* május 23-án távirati hírei között számolt be az urnaborogatról.¹⁰⁹ A napilap következő száma már sokkal több figyelmet érdemel. A május 24-i vezércikk beszámolt arról a Budapesten terjengő szóbeszédről, mely szerint Szmrecsányi György néppárti képviselő felindultságában Tisza megölésével fenyegetőzött. A cikk szerzője szerint a közélet eldurvulása miatt közönyössé, apolitikussá lett (vidéki) társadalom a hasonló híreket szenvtelenül fogadta.

*„És ma kit izgat, ha a képviselő urak beverik egymás fejét? Az emberek mosolyognak és nevetnek, amikor Szmrecsányi revolvert emleget. A parlamenti izzó tumultusok pedig érthetetlenek előttünk és közönyösen haladunk el mellettük. Van ebben a közönyösségben valami abból, hogy az ország már elunta ezt a politikát, ennek a parlamentnek nincs semmi közössége az országgal és az országot alkotott társadalommal.”*¹¹⁰

Kormányt támogató napilapként a *Somogyvármegye* 1912. május 26-i címlapján Justh Gyulát és pártját kárhóztatta a három nappal korábban lezajlott *„budapesti forradalomért”*.¹¹¹ A székesfővárosban zajló véres tüntetések hírei nyomán a megdöbbenet kaposvári munkásság a helyi szociáldemokrata pártszervezet harcos felhívására¹¹² május 23-án este előbb értekezletet, majd tüntetést tartott a város központjában *„a fővárosi rendőrség brutalitása”* ellen. A demonstráción a sajtó becslése szerint 500–600 munkás vett részt.¹¹³ Kaposvár polgármestere és rendőrfőkapitánya a rendbontások elkerülése érdekében a rendőrlegénységet leparancsolta az utcákról. A vármegyeszékhely munkássága másnap sztrájkba lépett, majd délután újabb tüntető sétát rendezett a kaposvári Fő utcán.¹¹⁴ A hatóságok bénultságát jól mutatja, hogy a vármegye politikai vezetőjéhez, Makfalvay Géza főispánhoz nem érkezett hivatalos úton jelentés az eseményekről. Két héttel később már a képviselőházban történtek hírei foglalták el a lapok hasábjait. A *Somogyvármegye* június 6-án vezércikkben üdvözölte az obstrukció letiprását. A kormánypárti sajtóorgánium újságírója szerint gróf Tisza István kemény ökle

108 Óriási botrány a parlamentben. Verekedés az elnökválasztásnál. *Somogyi Hírlap*, 1912. május 24. 3.

109 Botrányok a parlamentben. Dühöng a Justh-párt. Tisza István gróf a képviselőház elnöke. *Somogyvármegye*, 1912. május 23. 4–5.

110 A politikai apacs-mozi. *Somogyvármegye*, 1912. május 24. 1.

111 Véres pünkösöd. *Somogyvármegye*, 1912. május 26. 1–2.

112 A Kaposvári Szociáldemokrata Párt felhívása így hangzott:

„Munkások! Elvtársak!

Tisza István gróf és barátai megszüntették a törvény uralmát Magyarországon. Budapest utcáin ez órákban ütközik meg a nép a grófi oligarchia rendőr-kozákjával. Elvtársaink százainak vérértől piroslik már is az utca. Reánk nézve is elérkezett a cselekvés órája.

Ma este 8 órákor a Munkás-Otthon nagytermében össztagerkezletet tartunk. Munkástársak! Az élet-halál-harc órája elérkezett! Minden ember ott legyen!” Lapzártakor. Ostromállapot Budapesten. *Somogyi Hírlap*, 1912. május 24. 6.

113 A forrongó Budapest. *Somogyi Hírlap*, 1912. május 26. 3–4.

114 Egy napos sztrájk Kaposváron. *Somogyvármegye*, 1912. május 26. 3.

rendet teremtett a tekintélyét veszített képviselőházban. A cikk szerzője nem tért ki a házelnök által sem tagadott hárszabállysértésre, s jól érzékelteti az eldurvult közéleti viszonyokat, hogy az obstrukció felszámolását egyfajta haditettként definiálta.¹¹⁵

A *Somogyi Hírlap* részletesen ismertette a június 4-i délutáni képviselőházi ülésen történeteket, valamint a budapesti utcák hangulatát. A lap budapesti tudósítója megnyugtatta a somogyi közvéleményt, a fővárosi munkásság nem készül általános sztrájkra, tehát nem ismétlődnek meg a vérvörös csütörtök drámai eseményei.¹¹⁶

Somogy vármegye napilapjai június 8-án számoltak be a képviselőházi lövöldözésről. Kovács Gyula tette bizonyos szempontból nem volt váratlan esemény, hiszen a gyomai képviselő a fővárosi sajtónak kitiltása után naponta megfogadta, hogy „*még az élete árán is*” bejut a képviselőház üléstermébe.¹¹⁷ A *Somogyvármegye* nem címlapján hozta a szenzációt, a házelnök elleni támadás hírének csak a 3. oldalon jutott hely. (Az újság vezércikke a közéletnek „*egy évtized óta megnyomorító rákfénjét, a technikai obstrukciót*” eltipró és a magyar parlamentarizmust megmenntő Tiszát éltette.¹¹⁸) Az írás részletesen beszámolt a házelnök elleni merényletről, rámutatva, hogy Kovács előre megfontolt szándékkal lőtt Tiszára, hiszen az Országházba érkezte előtt a Hungária szállodabeli lakásának tartozásait kifizette, s ott véglegesen elbúcsúzott („*Többé nem térek ide vissza!*”). A cikk nem hallgatta el a merénylő somogyi kötődését, sőt Kovács Gyulát egyenesen Somogy megyei származásúnak nevezte.¹¹⁹

A *Somogyi Hírlap* június 8-i számának 5. oldalán, meglehetősen kis terjedelemben számolt be a merényletről.¹²⁰ Talán ennek is köszönhető, hogy a lap június 9-i számát lényegében a képviselőházi lövöldözésnek szentelte. A vezércikk Kovács „*fékezhetetlen temperamentumát*” tette felelőssé a gyilkossági kísérlet miatt, mely csalhatatlan jele volt a magyar parlamenti élet végzetes eldurvulásának. A cikk konklúziója egyértelmű: a „*fanatikusnak*” mondott, mártírhalálra vágyó képviselő szégyent hozott a magyar törvényhozás egészére.¹²¹ A lap természetesen közölte a Budapesti keringő „*szenzációs hírt*” is, mely szerint Kovács nem hazafias felbuzdulásból, hanem anyagi romlásától megtévelyedve követte el tet-

115 Az obstrukció letiprása. *Somogyvármegye*, 1912. június 6. 1.

116 Ostromállapot Budapest utcáin. *Somogyi Hírlap*, 1912. június 6. 1–3.

117 Fordulat? *Somogyi Hírlap*, 1912. június 1. 1–2.

118 Vége az obstrukciónak. *Somogyvármegye*, 1912. június 8. 1.

119 Gyilkos merénylet Tisza István ellen. *Somogyvármegye*, 1912. június 8. 3–4.

120 Háromszor rálőttek Tisza István grófra. *Somogyi Hírlap*, 1912. június 8. 5.

121 Merénylet Tisza István gróf ellen. *Somogyi Hírlap*, 1912. június 9. 1–2.

tét.¹²² A lapszám 4. oldalán a nagyközönség elolvashatta Kovács rövid életrajzát is.¹²³

A hírversenyben egy kicsit lemaradt Somogyvármegye június 9-én, távirati hírei között jelentette meg a gyomai képviselő tönkremenetelének „bizonyítékait”, valamint a király Tiszához intézett személyes, meleg hangú táviratát: *„Tisza István gróf valóságos belső titkos tanácsosomnak, Budapest. Mély sajnálattal értesültem az Ön ellen elkövetett merényletről. Örülök, hogy a Mindenható életét megmentette. Ferenc József”*¹²⁴

A kaposvári választókerület Nemzeti Munkapártja június 8-án szerencsés megmenekülése alkalmából (szintén) táviratban üdvözölte Tiszát: *„Nagyméltóságú Tisza István gróf képviselőházi elnök úrnak, Budapest. A kaposvári nemzeti munkapárt utálattal eltelve a gyilkos kéz merénylete fölött, mai üléséből szeretettel üdvözlök a magyar nemzet alkotmányának megmentéséért vállalt hazafias munkájában bizalommal támogatja Nagyméltóságodat. Szabó Kálmán párt-alelnök.”*¹²⁵

A házelnökhöz intézett üdvözlő táviratok és levelek közül a sajtó előszerezetttel idézte Görgey Artúr június 18-i rövid levelét: *„Kegyelmes Uram! Hála tölti el lelkemet, mert a golyók egyike sem érte. A Mindenható óvja meg életét a nemzet javát célzó munkásságában. Görgei Arthur”*¹²⁶

A merényletet követő napokban az *„új szövetkezett ellenzék”* és a munkapárt is nyilatkozatot intézett a nemzethez. Az ellenzéki deklaráció lényege a következő: a magyar képviselőházban megszűnt a jog és a törvény hatalma, s helyükbe az önkény és az erőszak lépett. Erre válaszul a munkapárt kiáltványa *„maroknyi dubaj töredéknek”* nevezte az ellenzéket, mely néplázítással, képviselőházi zenebonával és merénylettel hátráltatja az *„új, nagy, munkás”*¹²⁷ Magyarország tovább építését”.

Politikai elköteleződésüket bizonyítva a vármegye vezető napilapjai június 11-én címdalón közölték a munkapárt manifesztumát.¹²⁸ A helyi kormánypárti sajtó – budapesti elvtársaihoz hasonlóan – számon kérte az ellenzék vezetőin, hogy nem határolódtak el a merénylettől.¹²⁹

122 A politika hullámai. Somogyi Hírlap, 1912. június 9. 2.

123 Aki rálőtt Tisza István grófra. Somogyi Hírlap, 1912. június 9. 4.

124 Gyilkos merénylet Tisza István gróf ellen. Somogyvármegye, 1912. június 9. 8.

125 Kaposvár Tiszához és Lukácshoz. Somogyvármegye, 1912. június 11. 2. A kaposvári munkapárt elnöke Márfy Emil főrend volt, aki azonban az értekezlet idején Karlsbadban gyógykezelte magát. Lukács és Tisza üdvözlése Kaposvárról. Somogyvármegye, 1912. június 11. 1–2.

126 Görgei Arthur Tiszához. Somogyvármegye, 1912. június 19. 5.

127 Itt: munkára épülő.

128 A nemzethez! Az országgyűlési nemzeti munkapárt manifesztuma. Somogyi Hírlap, 1912. június 11. 1.; A nemzethez! Az országgyűlési nemzeti munkapárt manifesztuma. Somogyvármegye, 1912. június 11. 1.

129 Két manifesztum. Somogyvármegye, 1912. június 12. 1.

A kormányellenes összefogást demonstrálandó, a kaposvári ellenzéki erők június 11-én választójogi népgyűlést rendeztek a Széchenyi téren. A gyűlés közönsége a helyi szociáldemokrata, kiszgazda, függetlenségi és polgári demokrata szónokok meghallgatása után rendben hazatért.¹³⁰ Egy csapat kamasz és fiatal férfi – a hazatérésre felszólított tömegből „kivált csőcselék” – azonban a rendezvény után is az utcákon maradt, s „három-négy háznál bevert néhány ablakot”. Sőt, valaki a duhajkodás hevében belőtt Krizsanich László nyugalmazott honvéd ezredes Esterházy utca 29. szám alatti lakásának ablakán is. A garázda „inasgyereket” a városi rendőrség őrizetbe vette.¹³¹ A fővárosi sajtó a Kaposváron történeteket – jelentőségüket eltúlozva – forradalmi eseményekként interpretálta.¹³²

A merénylet az ellenzéki összefogásban csak „félszívvel résztvevő” kiszgazdák soraiban is törést okozott. A nagyatádi választókerület gazdapártjának elnöke, Máté Lajos somogyvisontai református lelkész nyílt levélben jelentette be lemondását és a pártból való kilépését.

„Tekintetes Szerkesztő Úr!

Van szerencsém értesíteni, hogy Szabó István országgyűlési képviselőhöz mai napon intézett levelemben az országházban közelebb történt szomorú események miatt s különösen azért, mert Szabó István – megkérdezésünk nélkül – a koalícióhoz csatlakozott, a nagyatádi választókerületben eddig viselt kiszgazdapárti elnöki tisztemről lemondtam s a pártból is kiléptem. Midőn még tudatom, hogy Kovács Gyula sohasem volt kiszgazdapárti, hanem Justh-párti, kiváló tisztelettel vagyok Somogyvisontán, 1912. június 8. Kész szolgája: Máté Lajos ref. lelkész”¹³³

A somogyvisontai református egyházköztség a Dunántúli Református Egyházkerülethez tartozott, melynek közgyűlése még 1907. április 30-án főgondnokává választotta – a napi politikától akkor átmenetileg visszavonult – Tiszát.¹³⁴ A nagy tekintélyű, a gazdapárt szervezését aktívan támogató visontai lelkész elhatározását döntően befolyásolta, hogy a Tisza családot és személyesen a házelnöket nagy megbecsülés övezte református egyházi körökben. Máté Lajos negyed évszázaddal később – a kiszgazdavezérhez kötődő emlékeit sorolva – Tiszával kapcsolatos érzéseiről ekként nyilatkozott:

„Engem, megvallom Szabó I. nagyrabecsülésén kívül különösen a koalíció iránti ellenszenv sodort bele a politikába s annak ezen új irányzatába.

Nagyon bántott az a méltatlan, oktalan és káros eljárás, melyet a koalíció elvakult emberei folytattak az ellen a gróf Tisza István ellen, aki mint a hazafias és általános

130 Választójogi népgyűlés Kaposváron. Somogyvármegye, 1912. június 13. 3.

131 Nagy népgyűlés Kaposváron. Somogyi Hírlap, 1912. június 13. 3–4.

132 Ostromállapot Kaposváron. Somogyvármegye, 1912. június 14. 2.

133 Lemondott kiszgazdapárti elnök. Somogyvármegye, 1912. június 11. 4.

134 Dunántúli Református Egyházkerület 1907: 10–15.

emberi erények inkarnációja állott előttem. Erre az 'integer vir'-re persze nem nézhetek az epigonok és törtetőök.

Magától Szabótól tudom, hogy ő is nagy tisztelője volt gr. Tiszának, habár ezzel nem tüntethetett. Vele többször, diszkréten, hosszasan elbeszélgetett.

Csupán egy ember volt a Házban, akivel Szabó sohasem érintkezett: gr. Andrassy Gyula, a büszke főúr. Ő inkább tűrhette a hazaárvuló Károlyi Miskát, akihez különben atyafiság is fűzte, mint a nemzetfenntartó kisczardák egyszerű vezérét.

Szabót beérkezése után, mindenfelől dicsőítményekkel üdvözölték, díszpolgárrá választották, arcképét megfestették. Nagykorpádon és Ötvöskőnyiban én tartottam a képleplelező beszédet.

De midőn láttam, hogy nagy részben azok igyekeznek sütkérezni a 'felkelő nap' fényében és melegében, akik előbb lekicsinyelték s engem is elítéltek a 'paraszt'-tal való tegeződésem miatt: csendesen félrevonultam.

Végre, mikor a magát kisczardapártinak valló Kovács Gyula, gr. Tisza házelnök-re, nyílt ülésen rálőtt: a pártelnökségről is lemondottam. Szabóval azonban ezután is többször találkoztam s vele bizalmasan elbeszélgettem.”¹³⁵

A merénylet után a Herzl-féle szanatóriumba került Kovács állapotáról távirati hírek útján értesült a somogyi közvélemény. A budapesti államrendőrség azonkívül, hogy a merénylő betegágyát őrizte, június közepén a képviselő inámpusztai lakásán házkutatást tartott. A vizsgálat után dr. Csiszár Jenő államrendőrségi fogalmazó Szilágyi János detektív kíséretében átutazott Dombóvárra, s az ottani főszolgabírói hivatalban kihallgatta Kovács barátait, üzleti partnereit, valamint az újdombóvári főjegyzőt és segédjegyzőt. A rendőrtisztek Kovács anyagi helyzete után puhatolózva felkeresték a Bonyhádi Takarékpénztár Részvénytársaság dombóvári fiókját, illetve a Simontornyai Takarékpénztárt is.¹³⁶ Somogy vármegye közigazgatási hatóságai nem értesültek az államrendőrség inámpusztai kiszállásáról. A törvényhatóság politikai vezetője, Makfalvay Géza főispán, aki a vármegye területén lezajlott legjelentéktelenebb közéleti cselekményről is hírt kapott, a képviselőházi obstrukció letörése ellen tiltakozó mozgalmakról, népgyűlésekről nem kapott hivatalos úton tájékoztatást. Úgy tűnik, a közigazgatás kívárt, s a szenvedélyek lecsillapodását a múlt időre bízta. A kaposvári rendőrfőkapitány a vármegyeszékhelyen megrendezni kívánt s nála bejelentett népgyűléseket egyébként minden esetben engedélyezte. Dr. Stecz László a jóváhagyás megadása után minden esetben közölte a szervezőkkel, amennyiben a gyűlésen „Kaposvár közönségének vagyoni és testi épsége ellen provokatív fellépés” történik, a

135 Máté Lajos 1937: 20. Integer vir (latin): : feddhetetlen, becsületes jellem.

136 Házkutatás Kovács Gyula inámpusztai lakásán. Somogyvármegye, 1912. június 22. 4.

készenlétlétben tartott rendőrség, katonaság és csendőrség fogja helyreállítani a rendet.

A kaposvári függetlenségi pártkör szervezte június 23-i népgyűlést a fenti figyelmeztetés elhangzása után engedélyezte a rendőrfőkapitány. A rendezvény kb. 1000 főnyi hallgatósága először Széchényi Aladár gróf szónoklatát hallgathatta meg. A somogyi függetlenségi erők vezére – mint a népgyűlés elnöke – bírálta a kormányt és a házelnököt, akik nézete szerint „szuronyra támaszkodva, önkényuralmat teremtenek”. Az elnöki megnyitó után két somogyi országgyűlési képviselő – nagyatádi Szabó István és Hegyi Árpád – beszélt kivezetetéséről és kitiltásáról. A somogyszili választókerület képviselőjének kellemetlen percekert szereztek a hallgatóság nagy részét kitevő „szervezett munkások”, akik gúnyos megjegyzéseket tettek Hegyi képviselőházi „bősködésére”. A honatyák után a kaposvári ellenzéki pártkörök delegáltjai jutottak szóhoz. A demokrata pártkör nevében dr. Csurgó György ügyvéd „örült, fékevesztett abszolutizmust” emlegetett, majd általános, titkos választójogot követelt. A szónokok közül a legnagyobb ováció a szociáldemokraták képviselőjének szavait követte. Szabados Zádor politikai jogokat követelt a munkásságnak, s kijelentette: „a szociáldemokrata párt sohasem azt a kezet nézi, amelyben a zászló van, hanem, hogy mi van arra a zászlóra írva”, ergo a szervezett munkásság a kormány kezéből éppúgy elfogadja a választójogot, mint ahogy az egykori koalíciótól elfogadta volna. Szabados „párttűtő szavai” után a harmadik kivezetett somogyi országgyűlési képviselő, Zboray Miklós „tartott egy képletekben bővelkedő beszédet”. A népgyűlés határozati javaslatot fogadott el, melyben a somogyi szövetkezett ellenzék tiltakozott az alkotmány eltiprása ellen, s támogatásáról biztosította az ellenzék vezéreit.¹³⁷ Érdekességgént megemlítenő, hogy a népgyűlés szervezői az idő előrehaladottságára hivatkozva nem engedték felszólalni dr. Soltész Adolfot, a választójogi liga budapesti megbízottját, a *Kelet* című szabadkőműves folyóirat szerkesztőjét, ugyanis Hegyi Árpád délután 4 órára választókerülete székhelyén újabb népgyűlést szervezett. Az előzetes tervek szerint Somogyszilban nyolc országgyűlési képviselő ostromozta volna a „munkapárti erőszak-politikát”, azonban a beígért honatyák közül csak Hegyi érkezett meg a kisközségbe. Ott azonban a meghirdetett időpontban nem várták tömegek, s a falu lakossága is teljes közönnyel viseltetett iránta. A honatya nem akarván szégyenben maradni egy „népnélküli népgyűlés” miatt – miután kihirdette, hogy a népgyűlést július 7-re elnapolta –, dolgavégezetlenül visszatért Kaposvárra.¹³⁸ Néhány nappal később kiderült, hogy a szíliek a képviselői beszámoló meghallgatása helyett in-

137 Somogy a kormány ellen. Somogyi Ellenzék, 1912. június 27. 1–4.

138 Népgyűlések Somogyban. Somogyvármegye, 1912. június 25. 1–2.

kább a helyi önkéntes tűzoltó-egyesület megalakulásának tiszteletére rendezett juniálisra sereglettek.¹³⁹

A kaposvári népgyűléssel egy időben Szigetváron a helyi függetlenségi pártkör is kormányellenes demonstrációt szervezett. A népgyűlés keretében Herczegh Sándor, a szigetvári választókerület gazdapárti országgyűlési képviselője megtartotta honatyi beszámolóját, majd Bernáth Bélát, a mádi választókerület (Zemplén vármegye) Kossuth-párti képviselőjét, a szociáldemokrata párt részéről dr. Hajdu Gyula pécsi ügyvédet s végül dr. Kriszt Bélát, a szigetvári függetlenségi pártkör elnökét hallgathatta meg a mintegy 2000 főnyi közönség. A szigetvári népgyűlés is a kormány eljárását elítélő nyilatkozat elfogadásával zárult. Fontos megemlíteni, hogy mindkét népgyűlés minden atrocitástól mentesen, a legnagyobb rendben ért véget.¹⁴⁰

1912. június 23-án Kaposváron a „függetlenségi érzelmű közönség” részére – Hegyi Árpád főszerkesztősége alatt – lap is indult. A *Somogyi Ellenzék* létrehozóinak nyilatkozata szerint hatalmas úrt kívánt betölteni, mivel a vármegyében ekkor nem volt ellenzéki újság.¹⁴¹ A *Somogyi Ellenzék* nem volt hosszú életű sajtóorgánium: az eredeti tervek szerint hetente kétszer megjelentetni szándékozott lap rövid idő múlva már – hektikusan megjelenő – napilapként került a kaposvári utcákra, ám 1913 őszén megszűnt.¹⁴²

Az ország törvényhatóságainak többsége június–július folyamán az obstrukció letörését üdvözlő vagy elítélő feliratot intézett a kormányhoz és a képviselőházhoz. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottsága soron következő évnegyedes közgyűlését 1912. augusztus 5-én tartotta. A megyegyűlés elé kerülő témákat az állandó választmány véleményezte. A vármegye ezen testülete július 18-án – 37 szóval 8 ellenében – Torontál és Zemplén vármegyék obstrukciót elítélő átiratához csatlakozott. Az ülésen gróf Széchenyi Aladár, nagyatádi Szabó István és Novák János szólalt fel az átirat elfogadása ellen. A felirattervezetben az obstrukció megbélyegzése mellett szerepelt a házelnök elleni „*ocsmány merénylet*” elítélése is.¹⁴³

Az állandó választmányban született szavazatarány előrevetítette a megyegyűlésen várható döntést. Ennek ellenére (vagy éppen ezért) Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának augusztus 5-i évnegyedes közgyűlésén Torontál és Zemplén vármegye átirata felett szenvedélyes vita kerekedett. A megyegyűlés első szónoka, Széchenyi Aladár gróf „*megsértett jogrendet*” emlegetve az állandó

139 Hegyi Árpád diadala. Somogyvármegye, 1912. június 26. 2.

140 A vasárnapi népgyűlések. Somogyi Hírlap, 1912. június 25. 2–3.

141 Az első szám. Somogyi Ellenzék, 1912. június 23. 1.

142 Az utolsó (fellelhető) szám 1913. szeptember 28-án jelent meg (2. évfolyam, 89. szám).

143 Somogy megye üdvözlí a kormányt. Somogyvármegye, 1912. július 19. 1.

választmány javaslatával szembemenő ellenindítványt tett. A következő felszólaló, gróf Hoyos Miksa hatásos beszéddel érvelt a javaslat elfogadása mellett. A somogyi munkapártiak vezére az országot gyengítő, a magyar parlamentarizmus presztízsen véres sebeket ejtő „rákkórként” aposztrofálta az obstrukciót, melyet a közjó érdekében pusztított el az alkotmányos többség. Hoyos elismerte, hogy a házelnök eljárása a képviselőház házszabályát betű szerint nem fedte, de, mint mondotta, az ország közgazdasági és honvédelmi érdekei megkívánták e „fájdalmas” intézkedését. A munkapárti vezérszónok beszédét „percekig tartó lelkes ováció követte”. A németladi földbirtokos után Kiszely László, a Nagyatádi M. Kir. Járásbíróság vezetője emelkedett szólásra, aki az átiratok határozat nélküli irattárba helyezését javasolta. A nagyatádi járásbíró „neutrális” indítványa után Mernye István, a törvényhatósági bizottság nagydobszai illetőségű kiskgazda tagja „kiforratlan” beszéddel, majd *nagyatádi* Szabó István országgyűlési képviselő a tőle megszokott nyugalommal érvelt Széchényi gróf javaslata mellett. A soron következő felszólalók közül Inkey József báró az állandó választmány javaslata, Novák János országgyűlési képviselő az ellenindítvány, dr. Piszár Antal barcsi ügyvéd pedig újfent az obstrukció elítélése mellett tett hitet. A következő felszólaló, dr. Hegyi Árpád rendkívül hosszú felszólalással „örvendeztette meg” a publikumot. Az országgyűlési képviselő szónoklatát a közgyűlés többsége a szavazást hátráltató időhúzásként értékelte, s zajosan tiltakozott a technikai obstrukció meggyűlésbeli beköltözése ellen. A honatya után Verbai József barcsi mészáros következett szólásra, akit folyamatos hazaárulózása s „*imparlamentáris kifejezései miatt*” számtalanszor rendreutasított a közgyűlésen elnöklő főispán. Verbai s az őt követő felszólalók – dr. Kriszt Béla szigetvári ügyvéd, dr. Nicsovcics Sándor kaposvári ügyvéd, Gaál Gaszton balatonboglári földbirtokos, korábbi országgyűlési képviselő – az ellenjavaslatot támogatták. Széchényi gróf zárszava után a közgyűlés név szerinti szavazással – 171 szavazattal 89 ellenében – elfogadta az állandó választmány felirati javaslatát.¹⁴⁴ Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési jegyzőkönyve így örökítette meg a határozatot:

„Somogy vármegye törvényhatósági bizottsága – a parlamentarizmus lényegével össze nem férő obstrukció tekintetében eddig is elfoglalt álláspontjánál fogva – a parlament többsége által a képviselőház munkaképességének helyreállítása céljából – az ismételten meg kísérelt békés kiegyenlítés sikertelensége folytán igénybe vett rendkívüli eszközöket – bár azok szükségességét mélyen fájlalja – mint a parlamenti többség akaratának érvényesítésére egyedül lehetséges és szükséges önvédelmi intézkedéseket indokoltnak tartja.

144 Somogy megye bizalmat szavazott. Somogyvármegye, 1912. augusztus 6. 1–3.; A vármegye közgyűlése. Somogyi Hírlap, 1912. augusztus 6. 1–2.; Bizalom a kormánynak. Somogyi Ellenzék, 1912. augusztus 6. 1–2.; Epizódok a megyegyűlésről. Somogyvármegye, 1912. augusztus 7. 2.; 171 : 89 Somogyi Hírlap, 1912. augusztus 7. 1.

Ezen álláspontjából kifolyólag, a magyar kormányt – hazánk gazdasági és kulturális fejlődését megakasztott, sőt alkotmányunkat is veszélyeztetett obstrukció megszüntetése alkalmából – támogatásáról biztosítja.

*Tisza István grófot, a képviselőház elnökét pedig az ellene elkövetett ocsmány merénylet elítélése mellett önfeláldozó, hazafias állásfoglalásáért hazafias tisztelettel üdvözlí s a felháborító merénylet megghiúsulta felett örömet fejezi ki.*¹⁴⁵

A hivatalos Somogy vármegye tehát politikai támogatásáról biztosította a Lukács-kormányt és a képviselőház elnökét. A vármegye politikai közéleté lezárta az obstrukcióról folytatott vitát, s látszólagos nyugalomba merült.

A vármegyében erős gyökerekkel bíró, az obstrukcióban „kicsiny szerepet” vállaló és a gróf Tisza István házelnök elleni politikai küzdelemben is csak „fél-szívvvel résztvevő” gazdapárt fokozatosan kihátrált az ellenzéki „összefogásból”, s szervezete erősítésén fáradozott. A kisgazdák ellenzéki táborból való eltávolodását a somogyi sajtó is észlelte.¹⁴⁶ A párt vezetője, nagyatádi Szabó István augusztus 25-én Somogyjádón, szeptember 8-án pedig Somogyszilban tartott szervező népgyűlést. A gyűléseken részt vett fősztolgabírók jelentései szerint a kisgazda honatyá mellözte a belpolitikai torzsalkodást, s csak a kisgazdákat érintő kérdéseket taglalt hallgatósága előtt.¹⁴⁷

A nyár elmúltával a képviselőház törvényhozási szünete is véget ért. Az új ülészak első ülésein, 1912. szeptember 17-én és 18-án az ellenzéki honatyák ismét sípolással, csengetéssel, dobogással akadályozták a képviselőház munkáját.¹⁴⁸ Tisza újra rendőröket hívott az ülésterembe, a renitens képviselők pedig immár 30 ülésnapra zárattak ki a házból. Szeptember 18-án a zajkeltés és a kivezetetések mellett más szégyenteljes eseménysort is láthatott a képviselőház közönsége. Beöthy László kereskedelemügyi miniszter ugyanis a néppárti képviselők válogatott szidalmait megeléglelve ököllel vett elégtételt a leghangosabb Zboray Miklóson. A marcali választókerület képviselője „stentori hangján” disznónak, gazembernek, alávaló bitangnak nevezte a minisztert, aki felindultságában helyéről felpattant, az öt gyalázó honatyához szaladt, s öklével többször fejbevágta. Beöthy körül hamar „tumultuózus jelenetek alakultak”, de néhány józan gondolkodású munkapárti honatyá közbelépett, s megakadályozta az „események további elfajulását”.¹⁴⁹

145 MNL SML IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1912. évi közgyűlési jegyzőkönyv, 656/14615.

146 A gazdapárt és a koalíció. Somogyvármegye, 1912. szeptember 6. 1.

147 MNL SML IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas iratai. 537/20/1912; 569/20/1912.

148 A t. csárdában. Somogyi Hírlap, 1912. szeptember 20. 2–3.

149 A marcali képviselőt inzultálták. Somogyvármegye, 1912. szeptember 20. 1–2.

1912. szeptember 18. azonban még tartogatott meglepetéseket. Désy Zoltán (Marosvásárhely II. számú választókerületének országgyűlési képviselője) este a budapesti Sas-körben egy ellenzéki politikusok által egyetemisták számára rendezett társasvacsorán – politikai bombát robbantva – Európa legnagyobb panamistájának nevezte Lukács László miniszterelnököt. A Kossuth-párti képviselő vádjai szerint Lukács a Khuen-Héderváry-kormány pénzügyminisztereként – minisztériumi beosztottjai útján – 4,8 millió koronát vett át az 1910. évi választások előtt a kormány rendelkezési alapjába. Az összeget – amely nem került az államkincstárba, hanem a munkapárt választási kasszájába vándorolt – a Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaság fizette be az állami sójövedék 10 esztendőre szóló egyedárusítási jogáért. A társaság már 1900-ban koncessziós szerződést kötött a magyar állammal, s a pénzügyminiszteri tisztséget akkor is Lukács László viselte. A koalíciós kormány a megállapodást 1906-ban felülvizsgálta, s egy részét fel is mondta. A Magyar Bank vezérigazgatója, Elek Pál ezért érdekelt volt a koalíció választási vereségében, s a befizetést nem is titkolta. Lukács gyenge védekezésként mindössze azt bizonygatta, hogy nem saját céljaira fordította a kérdéses összeget.

Désy Zoltán 1912 márciusának végén, áprilisának elején szerzett tudomást az ügyről, de csak Kovács Gyula május 22-i képviselőházi urnaborogatásakor „szellőztette meg” a vesztegetést. A feldúlt Kossuth-párti honatyja ugyanis az általános veszekedés közepette odakiabálta gróf Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszternek, hogy a munkapárt „defraudált” (sikkasztott) pénzen szerzett választási győzelmet. Désy saját állítása szerint másnap (május 23-án) jelentkezett a házelnöknél, hogy vádjait napirend előtti felszólalás vagy sürgős interpelláció alakjában a törvényhozás elé terjeszthesse, azonban Tisza nem vette tárgysorozatba kérését. Elvbarátai tanácsára a pártok közötti tárgyalások alatt hallgatott az ügyről, június 4-ét követően pedig lehetősége sem volt a képviselőház plénuma előtti megnyilatkozásra.¹⁵⁰

A somogyi közvélemény is izgatottan várta a kormányfő válaszát, aki azonban egyelőre hallgatott. A barcsi kormánypárti választópolgárok ebben a kritikus helyzetben látták elérkezettnek az időt pártszervezet alakítására. A kormány melletti felsorakozás jegyében dr. Piszár Antal barcsi ügyvéd szervezésében, október 6-a délutánján a Dráva Szálló nagytermében megalakult a Barcsi Nemzeti Munkapárt. A közel négyszáz jelenlévő a pártkör elnökévé dr. Piszár Antalt választotta.¹⁵¹

150 Fábán Béla: 5–6.

151 Munkapárti alakulás Barcon. Somogyvármegye, 1912. október 9. 1.; A barcsi munkapárt. Somogyi Ellenzék, 1912. október 10. 3.

A miniszterelnök – a királlyal és a munkapárt vezérkarával folytatott egyeztetést követően – október 27-én felhatalmazást adott a Budapesti Királyi Főügyészségnek, amely ezután nyilvános rágalmazás vétségével vádolta meg Désy Zoltánt. A közvélemény izgatottan várta a pert, az ellenzék pedig – a képviselőház eliminálása érdekében – kibérelte a budapesti Royal Szálló nagytermét, ahol november 13-tól ellenparlamentként tanácskozott.¹⁵²

A kormányfő és a kormánypárt tisztességére vetülő sötét árnyék – valamint az október 8-án kitört első Balkán-háború eseményei – szinte elfeledtették a nagyközönséggel Kovács Gyula merényletét. A somogyi napilapok csak távirati híreik közt számoltak be Kovács esküdtszéki tárgyalásáról és felmentéséről.¹⁵³

A somogyi napisajtó ellenben feltűnő érdeklődést mutatott a gazdapárt tevékenysége iránt. A *Somogyvármegye* december 29-én megjelent cikkében egyenesen Somogy vármegye szülöttének nevezte a kispardapártot, melynek mindhárom országgyűlési képviselője somogyi választókerületből került a képviselőházba. Az újság lelkes beszámolója szerint a gazdapárti honatyák december végi fővárosi értekezletükön megállapodtak arról, hogy nem bojkottálják tovább a törvényhozást, s részt vesznek a képviselőház munkájában.¹⁵⁴ A gazdapárttal ellentétben az ellenzék főerői nem mutattak konstruktivitást. A munkapárt adózó ellenfelei a Désy–Lukács-perre való felkészülés mellett gróf Tisza István lejáratására, társasági életben való ellehetetlenítésére törekedtek. Károlyi Mihály gróf 1913. január 1-én tudatosan nem viszonzta a házelnök üdvözlését a Nemzeti Kaszinó egyik társalgójában, mire Tisza provokáltatta Károlyit. A párbajt másnap vívták, melynek 55 perce során Tisza alaposan összevagdalta Károlyit.¹⁵⁵ A kaszinóban Tisza üdvözlésének elutasításakor jelen volt egy somogyi mágnás is. Gróf Széchenyi Aladár Károlyival ellentétben kezét nyújtott, majd másnap sértő levelet írt a házelnöknek, amelyben tévedésnek, figyelmetlenségnek nevezte kézadását. Tisza a somogyi arisztokrátiát is provokáltatta. A párbajra január 8-án került sor, de Széchenyi már az első összecsapás után – hat centiméteres mély, csontig hatoló vágással a homlokán – harcképtelenné vált.¹⁵⁶

Februárban hosszas vizsgálat és politikai sárdobálás után végre-valahára sor került a Désy–Lukács-ügy első főtárgyalására. A Budapesti Királyi Büntetőtör-

152 Az ellenparlament. *Somogyvármegye*, 1912. november 16. 1.

153 Kovács Gyula az esküdtbírák előtt. *Somogyvármegye*, 1912. december 17. 6.; Kovács Gyula az esküdték előtt. *Somogyvármegye*, 1912. december 18. 6.; Kovács Gyulát fölmentették. *Somogyvármegye*, 1912. december 19. 5.

154 Somogyi képviselők a parlamentben. *Somogyvármegye*, 1912. december 29. 2.

155 Tisza és Károlyi párbaja. *Somogyvármegye*, 1913. január 4. 6.

156 A demokrata somogyi gróf. *Somogyvármegye*, 1913. január 10. 1.; Tisza István és a somogyi ellenzék vezérének párbaja. *Somogyi Hírlap*, 1913. január 10. 3.; A somogyi gróf párbaja. *Somogyvármegye*, 1913. január 11. 2–3.

vényszék Balogh György elnökölte bírói tanácsa 1913. február 18-án¹⁵⁷ Désy Zoltánt nyilvános becsületsértés vétségében bűnösnek mondta ki, s egy hónap fogházra, valamint 400 korona pénzbüntetésre ítélte.¹⁵⁸ Mivel az ítélet ellen a védelem (Vázsonyi Vilmos, báró Horváth Emil és Gonda Henrik) és a vádhatóság (Sélley Barnabás főügyészhelyettes) is fellebbezéssel élt, a per a Budapesti Királyi Ítéltábla elé került.¹⁵⁹

A kormányfő és a munkapárt presztízsét veszélyeztető per árnyékában szinte elsikkadt a sajtóban a hír, miszerint Pongrácz Jenő koronaügyész március 22-én visszavonta a Budapesti Királyi Főügyészség Kovács Gyula decemberi esküdtbíró-sági felmentése után beadott semmisségi panaszát.¹⁶⁰ A gyomai választókerület képviselője a felmentő esküdtszéki ítélet jogerőre emelkedése után hiába jelentette be a politikai élettől való teljes visszavonulását, Somogyban e hír sem került címlapra.¹⁶¹

A Budapesti Királyi Ítéltábla 1913. április 5-én megsemmisítette a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék Désy–Lukács-perben hozott ítéletét, s új eljárásra utasította.¹⁶² A május 27-én kezdődő második főtárgyaláson a bírói tanács tagjainak¹⁶³ és a vádhatóság képviselőjének személye nem változott, viszont a védelemben Vázsonyi Vilmos és Horváth Emil báró mellett – Gonda Henrik helyett – Zboray Miklós foglalt helyet. A hatodik tárgyalási napon – június 3-án – a büntetőtörvényszék Désyt felmentette a nyilvános rágalmazás vádja és következményei alól, a perköltségként felmerült 2627 korona megtérítését pedig az államkincstárra testálta.¹⁶⁴ Az ítélet indoklása szerint a Magyar Bank befizetése révén a Khuen-Héderváry-kormány tagjainak anyagi előnye nem származott, viszont Lukács „erkölcsi törvényeket” sértett, mikor az összeget a pártkasszába irányította.¹⁶⁵ Désyt tehát felmentette a független magyar bíróság, Lukács jogi elítélésére viszont nem került sor, mivel soha nem is indult ellene büntetőeljárás.¹⁶⁶

Másnap, június 4-én Désy ünneplésére, illetve a kormány várható lemondása miatt az ellenzék is megjelent a képviselőházban. Az ülésterembe lépő kormány-

157 Az első főtárgyalásra két tárgyalási napon (február 17-én és 18-án) került sor.

158 A Somogyi Hírlap így kommentálta az ítéletet: „Az ítélet íme, már meg is született. Désy urat elítélték. Ülni fog egy hónapot. A per nem is volt olyan nagy, mint a volt államtitkár szája...”. A nagy per. Somogyi Hírlap, 1913. február 19. 1–2.; Désy Zoltánt elítélték. Somogyi Hírlap, 1913. február 19. 3–4.

159 Fábán Béla: 31.

160 Kovács Gyulát jogerősen fölmentették. Somogyvármegye, 1913. március 23. 16.

161 Kovács Gyula lemondott a mandátumáról. Somogyvármegye, 1913. március 30. 9.

162 Fábán Béla: 32–34.

163 A bírói tanács tagjai: Balogh György, Langer Jenő, Kállay Miklós.

164 Fábán Béla: 226.; A nagy jelenet. A Lukács–Désy pörben. Budapesti Hírlap, 1913. június 4. 1–2.; Európa legnagyobb panamistája. Pesti Hírlap, 1913. június 4. 1–2.

165 Ófelsége miniszterelnöke panamista. Népszava, 1913. június 4. 2–4.

166 Gerő András 1996: 46–59.

főt szitokáradat fogadta. A hangzavart megszüntetendő a házelnök bevetette a törvényhozás új karhatalmi egységét. Az 1912. évi LXVII. tc. alapján 1913. május 5-én felállított képviselőházi őrség megpróbálta kiszorítani az ülésteremből a házelnök által feljegyzett rendbontó honatyákat. E feszült pillanatokban a palotaőrség helyettes parancsnoka, Gerő Vilmos százados megkardlapozta Héderváry Lehel képviselőt, mivel a Kossuth-párti honatya becsmérelte a képviselőházi őrséget, s egyes visszaemlékezések szerint le is köpte a századost.¹⁶⁷ Az ellenzéki képviselők kivonulása után Lukács László bejelentette kormánya lemondását.¹⁶⁸ Az uralkodó a feszült külpolitikai helyzetben nem késlekedett – az első Balkán-háború győztesei ugyanis összevesztek a „felszabadított” területeken, s érlelődött egy újabb katonai konfliktus –, s június 7-én gróf Tisza Istvánt bízta meg a kormányalakítással. A „vasgróf” a szokásokhoz híven június 10-én lemondott az aradi választókerületben szerzett mandátumáról, hogy új választáson mérettesse meg magát. Képviselőségről való leköszöntével természetesen házelnöki megbízatása is megszűnt. Az új kormány az ellenzék tüntető távolmaradása mellett, június 12-én mutatkozott be a képviselőházban.¹⁶⁹ A házelnöki széket június 13-án ugyancsak az ellenzék távollétében lezajlott egyhangú szavazás után Beöthy Pál – a ház addigi alelnöke – foglalhatta el.¹⁷⁰

A *Somogyi Ellenzék* az igazság diadalaként tekintett Désy felmentésére, s széles körű politikai következményeket remélt: *„A sópanama kloákája tehát elnyeli az egész rendszert: takarodni kell az egész bitang, minden gazságra kapható bandának.”*¹⁷¹

A munkapárt somogyi szimpatizánsait viszont sokkolta Désy Zoltán felmentése s a Lukács-kormány lemondása. A *Somogyi Hírlap* június 7-i szerecsenmosdatása sajátos politikai törvényszerűségként értelmezte a korrupciót. A lap vezércikke szerint Magyarországon feltöltött választási pártkassza nélkül nem lehet kormányra kerülni, a pártkasszát pedig a bankok töltik fel, illetve azok a plutokraták, akik *„bárók szeretnének lenni”*.¹⁷²

A *Somogyvármegye* napokig hallgatott a kabinet lemondásáról, s első oldalain helyi jelentőségű ügyeket taglalt. Csak június 11-én került címlapra Tisza designálása. A vezércikk üdvözölte az *„erős kezű”* grófot, aki *„a munkapárt legfőbb megteremtőjeként”* végre az őt megillető kormányzati pozícióba került.¹⁷³

167 Botrány a parlamentben. Somogyvármegye, 1913. június 5. 5.

168 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 19. kötet. 64–66.

169 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 19. kötet. 71–81.

170 Képviselőházi Napló, 1910–1915: 19. kötet. 84–86.

171 Désy Zoltán. Somogyi Ellenzék, 1913. június 5. 1.

172 Az erkölcsi törvények. Somogyi Hírlap, 1913. június 7. 1.

173 Tisza és a többség. Somogyvármegye, 1913. június 11. 1.

A Kaposvári Nemzeti Munkapárt június 15-én tartott értekezletén kinevezése alkalmából táviratilag üdvözölte és támogatásáról biztosította az új kormányfőt.

„Nagyméltóságú Tisza István gróf miniszterelnök úrnak, Budapest.

A kaposvári nemzeti munkapárt mai gyűléséből szeretettel és lelkesedéssel üdvözli Nagyméltóságodat miniszterelnöki székének elfoglalása alkalmával. Önfeláldozó, önzetlen vállalkozásának legteljesebb sikerét kívánja és Nagyméltóságodnak valamint a vezetése alatt álló kormánynak sokat hányatott hazánk javát s boldogulását célzó odaadó munkásságához hazafias támogatását följajánlja. Márffy Emil pártelnök”¹⁷⁴

A kormánypárt kaposvári fiókszervezetének hűségnyilatkozatánál sokkalta meglepőbb, hogy a csurgói járásbeli Sand kisközség képviselő-testülete június közepén díszpolgárrá választotta Tiszát.¹⁷⁵ A település szülötte volt ugyanis a csurgói választókerület országgyűlési képviselője, Novák János, s a falu választóit a vármegyei sajtó is ellenzéki, egészen pontosan gazdapárti irányultságúnak tekintette.¹⁷⁶

Június 28-án került sor az aradi időközi választásra, melyet az ellenzék politikai erőpróbának tekintett. A mandátumért Tiszával szemben Széchenyi Aladár gróf indult. A rendkívül durva kampányt követő szavazáson a miniszterelnök 2470, a somogyi arisztokrata 1563 szavazatot szerzett.¹⁷⁷ Tisza sikerét a somogyi napisajtó a munkapárt politikájának választói megerősítéseként értelmezte.¹⁷⁸

Az aradi választás után egy héttel – július 8-án – került sor a gyomai időközi választásra. Kovács Gyula még a Désy–Lukács-per második főtárgyalása alatt (június 1-én) mondott le mandátumáról. A választás fölényes munkapárti győzelmet hozott. A somogyi kormánypárti sajtó kiemelte, hogy a korábban *„erős ellenzéki érzelmű”* gyomai kerületet *„a munkapárt úgyszólván minden erőlködés nélkül hódította meg”*. A kormánypárt hívei egyértelműen a miniszterelnök személyes varázsának tudták be a munkapárti jelölt gyomai diadalát. (*„Bizonyos, hogy Tisza fasczináló egyéniségének, Tisza politikájának és a munkapárt irányának hatalmas diadalát jelenti ez a győzelem.”*)¹⁷⁹

A fővárosi ellenzéki sajtó a gazdapártot kárhoztatta a gyomai választási vereségért. A kiscgazdák vezére, nagyatádi Szabó István visszautasította a vádat, s közölte, a május 25-én tartott gyomai ellenzéki jelölőgyűlés a gazdapártra testálta a közös ellenzéki jelölt kiállításának jogát, a munkapárti jelölt elleni összefogást

174 Tisza üdvözlése Kaposvárról. Somogyvármegye, 1913. június 17. 1.

175 Tisza István sandi díszpolgár. Somogyvármegye, 1913. június 22. 5.

176 Tisza somogyi diadala. Somogyvármegye, 1913. június 22. 1–2.

177 Tisza István győzelme. Somogyvármegye, 1913. július 1. 6.

178 Egy választás tanulságai. Somogyvármegye, 1913. július 1. 1.; Arad. Somogyi Hírlap, 1913. július 1. 1–2.

179 A gyomai győzelem. Somogyvármegye, 1913. július 11. 1.

pedig a 48-as függetlenségi programmal kampányoló dr. Gerő Ernő budapesti ügyvéd indulása bontotta meg. A gazdapárt elnöke az elbukott választás ellenére sikeresnek értékelte a kampányt, hiszen a voksolás alkalmával 1063 kisgazda szavazót sikerült mozgósítaniuk. A pártelnök nyilatkozatát közlő helyi kormánypárti napilap Somogy vármegye panteonjába emelte nagyatádi Szabó Istvánt.

*„Pár évvel ezelőtt a somogymegyei parasztság mélyéből kibukkant Szabó István alakja. A kisgazdák nyugtalan elégedetlensége, százféle baja és keserve nemsokára elküldte Szabó Istvánt a parlamentbe. Szabó István a magyar kisgazda erős szemét, tiszta észjárását és egészséges lelkét vitte magával. A nagyatádi képviselőben volt koncepció, parlamenti felszólalásaiban tanúságot tett gondolkodásának tömörségéről, akaratának acélosságáról és arról, hogy hivatottsága forrón áthatja ezt az egyszerű, tiszta lelkű embert.”*¹⁸⁰

Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1913. augusztus 4-én tartott évnegyedes közgyűlésén tárgyalta az új kormány bemutatkozó leiratát. A megyegyűlés tárgysorozatát előkészítő állandó választmány – Márffy Emil indítványát elfogadva – a vármegye részéről bizalmi felirat küldését javasolta. A javaslatról természetesen vita kerekedett. Az állandó választmány tervezetével szemben Pallavicini György ögróf indítványozta, hogy a leirat felett a közgyűlés felirat küldése nélkül térjen napirendre. Gróf Andrássy Gyula fiatal arisztokrata híve arra kérte a megyebizottsági tagokat, amennyiben mégis a bizalmi felirat mellett foglalnak állást, a törvényhatóság emlékezzen meg Lukács László kormányfői működéséről is (*„hogy ha Tiszának bizalmat szavaznak, szavazzanak bizalmat Lukács Lászlónak is”*). A szegvári választókerület országgyűlési képviselőjének élcélődése után Széchényi Aladár tört pálcát a miniszterelnök felett. A durva beszédmodora miatt többször rendre utasított görgetegi földbirtokost szónoklata alatt a munkapárti tábor az aradi választás felemlgetésével zavarta. Széchényi után gróf Hoyos Miksa érvelt a bizalmi felirat mellett. A somogyi munkapártiak vezére után nagyatádi Szabó István utasította el az állandó választmány javaslatát. A felszólalók sorában a kisgazda honatyát Mozsonyi Sándor kadarkúti református lelkész követte, aki a bizalmi felirat mellett foglalt állást. Dr. Vajda Elemér tabi ügyvéd, gróf Somssich Béla és végezetül Novák János kisgazda országgyűlési képviselő viszont az állandó választmány tervezetével szemben szállt síkra. A névszerinti szavazáson a leadott 292 szavazat közül 208 esett az állandó választmány javaslatára, 84 pedig ellene. Somogy vármegye tehát 124 szótöbbséggel bizalmat szavazott a Tisza-kormánynak.¹⁸¹

¹⁸⁰ Az ellenzék a nagyatádi képviselő ellen. Somogyvármegye, 1913. július 12. 1.

¹⁸¹ Somogymegye bizalmat szavazott. Somogyvármegye, 1913. augusztus 5. 1–2.; Somogy bizalma a miniszterelnök iránt. Somogyi Hírlap, 1913. augusztus 5. 1–2.; Somogymegye bízik Tiszában. Somogyi Ellenzék, 1913. augusztus 7. 1–2.

„Somogy vármegye közönsége gróf Tisza István miniszterelnöknek s a vezetése alatt megalakult kormánynak bizalmat szavaz és felíratilag biztosítja, hogy örömmel és hazafias buzgalommal fogja hazánk kulturális és közgazdasági fejlődését szolgáló önzetlen törekvéseiket mindenkor támogatni.”¹⁸²

Utószó gyanánt

A gróf Tisza István képviselőházi elnöksége alatt lezajlott botrányok politikai következményeit a hivatalos Somogy vármegye megfontoltan kezelte. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottsága (a vármegye egészét képviselő, legjelentősebb testületi szerve) nem rendkívüli, hanem rendes évnegyedes közgyűlésein tárgyalta a képviselőházi obstrukcióval foglalkozó átiratokat és a Tisza-kormány bemutatkozó leiratát. Makfalvy Géza főispán és a vármegyei közigazgatás higgadtan figyelte a politikai feszültségeket. Beszédes tény, hogy a vármegye területén történt *„legcsekélyebb népmozgalomról”* is értesülő főispán iratai között nincs nyoma az 1912. június 23-i kaposvári és szigetvári népgyűlésnek, habár a közigazgatás szakközegei az újságok beszámolóí szerint részt vettek ezeken az eseményeken. Somogy vármegyét legfeljebb országgyűlési képviselőit tekintve lehetett volna ellenzéki beállítottságú törvényhatósággént jellemezni, hiszen az 1910. évi általános választások alkalmával a nyolc somogyi mandátumból hármat a gazdapárt, kettőt a Kossuth-párt, kettőt a munkapárt, egyet pedig a néppárt szerzett meg. A vármegyei ellenzéki szavazótábor többsége kiscgazda volt, vezérük, nagyatádi Szabó István pedig „nem hozta haza” a képviselőházban (sajnos) általánossá vált stílust. A gazdapárt vezére, habár kivezették az országgyűlés épületéből, az ellenzéki hangadókkal ellentétben nem ült be az ellenparlamentbe, felszabaduló törvényhozói munkaidejét inkább pártja szervezésére fordította. A kiscgazdapárt szervezeti építkezését egyébként csak kismértékben akadályozta, hogy Tisza merénylője gazdapártiként (is) jellemezte önmagát.

A nagyatádi Szabó Istvánnak számtalan kellemetlen percet okozó Kovács Gyula nem volt a somogyi úri társaság tagja, sőt nem volt Somogy vármegyei illetőségű sem. Hiába élt Inámpusztán, s hiába vásárolt 1907-ben Uzdpusztán 150 kataszteri holdas birtoktestet, a gyomai képviselő nem volt göllei illetőségű. Kovács szülőhelyén, a Tolna vármegyei Felsőíregen bírt községi illetőséggel. (A községi illetőségnek nem feltétlenül kellett egybeesnie az állandó lakóhellyel.) Társadalmi tevékenysége is Tolnához, Dombóvár környékéhez kapcsolta. Országgyűlési képviselővé választásáról a somogyi sajtó nem is emlékezett meg,

182 MNL SML IV. 402. a. 1913. évi közgyűlési jegyzőkönyv, 718/14510.

habár 1910-ben már göllei földbirtokos volt. Személyét gróf Tisza István elleni merénylete után sem fedezte fel a vármegyei sajtó, s legjobb tudomásunk szerint Somogy vármegyéből nem érkezett betegágyához üdvözlő távirat. Sajnálatos módon a vármegye közigazgatási irataiban nem található Kovács Gyula merényletével kapcsolatosan keletkezett irat. A magyar alkotmányért „*mártírbalált halni vágyó*” honatya teljesen kikopott a köztudatból, míg ellenfele (ellensége?), gróf Tisza István a magyar történelem részévé vált. A „vasgróf” politikai tevékenységét pedig tökéletesen jellemzi a régi mondás: „*Mozgásba hozta a földet, az eget, hogy mind ellensége legyen, aki csak lehet.*”

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (MNL SML)

IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek. A tabi ker. rabbisághoz tartozott Tolna megyében fekvő községekre 1873–1885. évig vezetett II. k. születési anyakönyv másolata. 272. bejegyzés.

IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek. A szilli izr. születési anyakönyvek másodpéldányai az 1861. évi január hó 1-től az 1885. év december hó végéig, illetve 25 évről szóló kivonat. 38/1878. bejegyzés.

IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának bizalmas iratai. 537/20/1912. és 569/20/1912. szám.

IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1912. évi közgyűlési jegyzőkönyve, 656/14615. kgy. szám.

IV. 402. a. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei. 1913. évi közgyűlési jegyzőkönyve, 718/14510. kgy. szám.

IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 1337/1906. alapszám. Kimutatás az 1905. évi I-ső felében engedélyezett névváltoztatásokról. 43.

IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 20747/1918. alapszám. Kimutatás az 1904. évi I. felében engedélyezett névváltoztatásokról. 51.

VII. 5. b. Kaposvári M. Kir. Járásbíróság telekkönyvi ügyeinek iratai. Göllei 928. számú telekkönyvi betét.

Az 1914. évi törvények gyűjteménye. Budapest, 1915, M. Kir. Belügyminisztérium, 73–91.

Békésmegyei Közlöny, 1912–1913.

Budapesti Hírlap, 1912–1913.

Képviselőházi Irományok, 1910–1915: 1. kötet.

Képviselőházi Irományok, 1910–1915: 18. kötet.

Képviselőházi Napló, 1910–1915: 1. kötet.

Képviselőházi Napló, 1910–1915: 12. kötet.

Képviselőházi Napló, 1910–1915: 15. kötet.

Képviselőházi Napló, 1910–1915: 16. kötet.

Képviselőházi Napló, 1910–1915: 17. kötet.

Képviselőházi Napló, 1910–1915: 18. kötet.

Képviselőházi Napló, 1910–1915: 19. kötet.

Képviselőházi Napló, 1910–1915: 2. kötet.

Képviselőházi Napló, 1910–1915: 21. kötet.

Képviselőházi Napló, 1910–1915: 4. kötet.

Képviselőházi Napló, 1910–1915: 5. kötet.

Képviselőházi Napló, 1910–1915: 6. kötet.

Képviselőházi Napló, 1910–1915: 7. kötet.

Képviselőházi Napló, 1927–1931: 19. kötet.

Magyar Törvénytár. 1912. évi törvényczikkek: Budapest, 1913, Franklin-Társulat, 866–870.

Nemzetgyűlési Napló, 1922–1926: 2. kötet.

Népszava, 1912–1913.

Pesti Hírlap, 1912–1913.

Pfeiffer Ferdinánd 1861: 1847–8-ik évi országgyűlési törvényczikkek. Pest.
Somogyi Ellenzék, 1912–1913.
Somogyi Hírlap, 1912–1913.
Somogyvármegye Hivatalos Lapja, 1912. december 19. 51. szám.
Somogyvármegye, 1912–1913.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Donáth Regina 1935: A Tisza István elleni 1912-i merénylet a hírlapirodalom tükrében. (Kütfő-kritikai tanulmány.) Budapest.
- Dunántúli Református Egyházkerület 1907: A Dunántúli Református Egyházkerület 1907. április 30-án s május 1–2. napjain Pápa városában tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve. Pápa.
- Fábián Béla: A Dész–Lukács pör. Budapest, é. n. Dick Manó kiadása.
- Fabro Henrik – Ujlaki József (szerk.) 1906: Sturm-féle országgyűlési almanach, 1906–1911. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. Budapest, a szerkesztők kiadása.
- Farkas József 1995: A „48-as Függetlenségi Országos Gazdapárt” megalakulása és annak előzményei a Dél-Dunántúlon. In: Szili Ferenc (szerk.): Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv, 26. Kaposvár, 141–206.
- Gerő András 1996: Utódok kora. Történeti tanulmányok, esszék. Budapest.
- Horánszky Lajos 1994: Tisza István és kora. Második kötet. Budapest.
- Jónás Károly – Villám Judit 2002: A Magyar Országgyűlés elnökei, 1848–2002. Budapest.
- Magyarország földbirtokosai és földbérlői 1925: Gazdacímtár. A 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokok és földbérletek 1925. év eleji adatai alapján. Budapest.
- Magyarország földbirtokosai és földbérlői 1937: Gazdacímtár. A 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokok és földbérletek az 1935. évi adatai alapján. Budapest.
- Magyarország története, 1890–1918. 7/2. kötet. 1983: Budapest.
- Máté Lajos 1937: Egy falusi lelkipásztor élményei. Csurgói Könyvtár V. kötet. Barcs.
- Pesti Sándor 2002: Az újkori magyar parlament. Budapest.
- Pölöskei Ferenc 1970: Kormányzati politika és parlamenti ellenzék, 1910–1914. Budapest.
- Pölöskei Ferenc 2001: A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Budapest.
- Rubinek Gyula (szerk.) 1911: Magyarországi gazdacímtár. Budapest.
- Tisza Miksa 1925: Magyarország rendőrségének története. Második, bővített kiadás. Pécs.
- Vásárhelyi Ferenc (szerk.) 1910: A magyar országgyűlés. A főrendiház és képviselőház tagjainak életrajzi adatai. Budapest.
- Végváry Ferenc – Zimmer Ferenc (szerk.) 1910: Sturm-féle országgyűlési almanach, 1910–1915: Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. Budapest.